

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

استان‌شناسی کبکلیویه و بویراحمد

(اجرای آزمایشی)

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری
نام کتاب : استان شناسی کهگیلویه و بویر احمد (اجرای آزمایشی) - ۲۳۷/۱۲
مؤلفان : اژدی داستار، خدا مراد محمدیان، لیلزاده باقری، اصغر شیخی، کیوان نامجو و محمدرضا کاظمی
ویراستار : سیداکبر میرجعفری
آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن : ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،
وب سایت : www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ : لیدا نیک‌روش
مدیر هنری، طراح گرافیک و جلد : طاهره حسین‌زاده
صفحه‌آرا : شهرزاد قنبری
حروفچین : فاطمه محسنی
مصحح : فاطمه صغری ذوالفقاری، مریم جعفرعلیزاده
امور آماده‌سازی خبر : فاطمه پزشکی
امور فنی رایانه‌ای : حمید ثابت کلاچاهی، سیده‌شیوا شیخ‌الاسلامی
ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)
تلفن : ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹-۳۷۵۱۵
چاپخانه : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ چهارم ۱۳۹۴

حق چاپ محفوظ است

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (رحمة الله علیه)

سرزداز افق، مهر خاوران
فروغ دیده حق باوران
بهن، فیر ایمان ماست

پیامت ای امام
استقلال، آزادی نفسش جان ماست

شہیدان، پچپیده در گوش زمان فیر یادمان
پاینده مانی و جاودان

جمهوری اسلامی ایران

فهرست

۱	فصل اوّل : جغرافیای طبیعی استان کهگیلویه و بویر احمد
۲	درس اوّل : موقعیت جغرافیایی
۴	درس دوم : ناهمواری های استان
۹	درس سوم : آب و هوای استان
۱۴	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۳۰	درس پنجم : مسائل و مشکلات زیست محیطی استان
۳۹	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان کهگیلویه و بویر احمد
۴۰	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۴۳	درس هفتم : شیوه های زندگی در استان
۵۳	درس هشتم : جمعیت استان
۵۶	فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان کهگیلویه و بویر احمد
۵۷	درس نهم : آداب و رسوم مردم استان
۶۴	فصل چهارم : پیشینه تاریخی و مفاخر استان کهگیلویه و بویر احمد
۶۵	درس دهم : پیشینه تاریخی و مفاخر استان
۶۹	درس یازدهم : نقش مردم در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی
۷۷	فصل پنجم : توانمندی های استان کهگیلویه و بویر احمد
۷۸	درس دوازدهم : قابلیت ها و جاذبه های گردشگری
۸۸	درس سیزدهم : توانمندی های اقتصادی استان
۱۰۲	فصل ششم : شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۰۳	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان
۱۰۷	درس پانزدهم : چشم انداز آینده استان
۱۱۰	منابع

سخنی با دانش آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه استان شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آن‌چه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو، بینشی عمیق از این مسائل پیدا کنید و راه حل‌های این مشکلات را بیابید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید، توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی محیط زندگی خود محسوب می‌شوید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه استان شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید.

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط فرصت است؛ آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر. مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه در می‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّه رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد، امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوششی و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

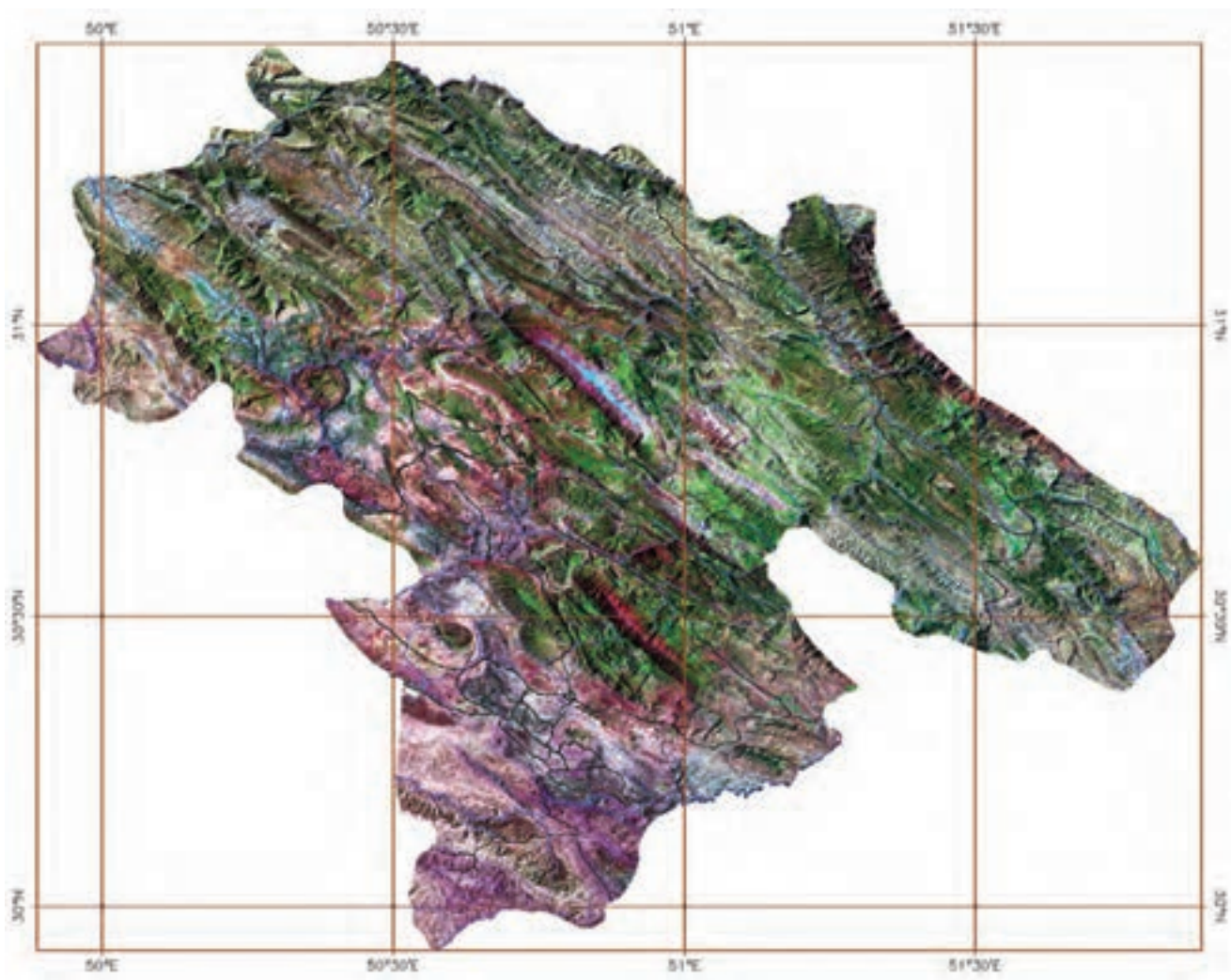

استان کهگیلویه و بویراحمد از دیدگاه مقام معظم رهبری

خدای بزرگ را سپاسگزارم که توفیق دیدار شما را به بنده عطا فرمود. از دوران جنگ که سفری به این استان کردم و به میان شما آمدم، همواره خاطره‌های شیرین شما مردم مؤمن و بااخلاص و غیور، در ذهن من بود و هست. علاوه بر آن، هرکس که اندکی در گذشته تاریخی ایران مطالعه کرده باشد، وضعیت عشایر غیور و مردم مؤمن این سرزمین و این استان قهرمان‌پرور را خواهد شناخت. بنده هم از خصوصیات شما مردم مؤمن و با اخلاص – از شجاعت‌هایتان، از مقاومت‌هایتان، از ایمانتان، از فداکاریتان در راه خدا، از ایستادگی‌تان در مقابل فرمانروایان جائز و ظالم، از مشارکت زن و مردم در سراسر این استان و در همه مسائل زندگی – مطالب زیادی شنیده و خوانده‌ام.

خدا را سپاسگزاریم که جمهوری اسلامی، قدر عشایر را در همه جای کشور و از جمله در این استان مردخیز و مردپرور دانسته است. نظام جمهوری اسلامی، برای عشایر ارزش قائل است و عشایر را به عنوان یکی از برجسته‌ترین قشرهای کشور می‌شناسد که هم در کار سازندگی و هم در کار دفاع از کشور، سهمینند. نظام، قدر این جوانان غیور و این مردان و زنان با اخلاص و مؤمن را می‌داند. شما هم متقابلاً قدر جمهوری اسلامی را شناخته و دانسته‌اید. هر رفتاری را که حکومت‌ها با قشرهای مردم داشته باشند، مردم هم همان رفتار را با حکومت‌ها دارند. هرگونه احساساتی که مسئولان کشور، در هر زمانی نسبت به قشرهای مختلف مردم – از جمله عشایر – داشته باشند، همان احساسات را قشرهای مردم هم نسبت به مسئولان کشور دارند. شما به مسئولان محبت و اعتماد دارید؛ مسئولان هم به شما عشق می‌ورزند و روی احساسات و ایمانتان حساب می‌کنند. این احساس، طرفینی است. خواهران و برادران عزیز من! جمهوری اسلامی برای آباد کردن این استان، تلاش و خرج زیادی کرده است. استانی که از لحاظ مواهب الهی، مانند نزولات و برکات آسمانی – باران و برف – و از لحاظ دامداری، استعداد کشاورزی، منابع نفت و بعضی منابع ذی‌قیمت دیگر، یک استان بابرکت و ثروتمند است، و همچنین از لحاظ انسان‌های مؤمن و باهمت و شجاع، این قدر از لطف الهی برخوردار است، شما برادران و خواهران و جوانان و مردم این استان هم موظفید که نیروی کار و روح کار و تلاش را در بین خودتان زنده کنید. باید با همان روحیه‌ای که در میدان جنگ نشان دادید از بسیاری دیگر جلو هستید، در میدان کار و بازسازی هم نشان دهید که با دولت و مسئولین، نهایت همکاری و تلاش مشترک را خواهید داشت. آنچه مهم است، این است که در این وضعیت جدید، شجاعت و قدرت اقدام ملت و مسئولین کشور ما، سهم بسیار بزرگ و مؤثری داشت. شما بودید که به خیلی از ملت‌ها شجاعت دادید. شما بودید که در مقابل توقعات بیجای زورگویان دنیا «نه» گفتید و این «نه» گفتن را دیگران هم تقلید کردند. امروز بحمدالله ملت ایران به خاطر شجاعت، ایستادگی، آگاهی و انسجام و وحدتی که دارد، از نظر مردم دیگر کشورها یک الگو است و بسیاری از ملت‌ها، ایران را یک الگوی برجسته به حساب می‌آورند.

امیدواریم که پروردگار عالم، این خیرات معنوی و این برکات بزرگ و بی‌حساب را بر این ملت شایسته، روز به روز بیشتر کند.

تصویر ماهواره‌ای استان کهگیلویه و بویراحمد

تصاویر ماهواره‌ای Landsat-7 از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در تصویر فوق که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهند. در این تصویر ماهواره‌ای زمین‌های زراعی دارای محصول به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌بزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان کهگیلویه و بویر احمد

درس ۱ موقعیت جغرافیایی ۱

به شکل ۱-۱ نگاه کنید. آیا می‌دانید استان کهگیلویه و بویراحمد در کدام قسمت ایران واقع شده است و با کدام استان‌ها همسایه است؟ استان کهگیلویه و بویراحمد حدوداً ۱۶۲۶۴ کیلومتر مربع وسعت دارد.

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری ایران به تفکیک استان‌ها

۱- استان کهگیلویه و بویراحمد بین دو مدار ۲۹ درجه و ۵۲ دقیقه و ۳۱ درجه و ۲۶ دقیقه شمالی و نصف‌النهارهای ۴۹ درجه و ۵۵ دقیقه، و ۵۱ درجه و ۵۳ دقیقه شرقی

قرار دارد.

جغرافیای طبیعی استان

ویژگی‌های طبیعی فرهنگی چهره‌ای خاص و موقعیت جغرافیایی ویژه‌ای (چهار فصل) به این استان بخشیده است.
این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- پل ارتباطی خوزستان و خلیج فارس با بخش‌های مرکزی ایران
- ۲- تنوع آب و هوایی، قابلیت‌های جذب گردشگری، داشتن ذخایر عظیم نفت و گاز و مواد کانی و ... در بخش‌های مختلف

استان

- ۳- آیا می‌توانید موارد دیگری را بر شمارید؟

فعالیت

- ۱- محل زندگی شما به کدام شهرستان نزدیک است؟
- ۲- نقشه‌ای از استان بکشید و شهرستان محل زندگی خود را در آن مشخص کنید.

درس ۲ ناهمواری های استان

۲۰ آذر روز جهانی کوهستان

«اوست پروردگاری که زمین را گسترانید و در آن کوهها و رودها را قرار داد و اینها آیاتی است برای آنان که می اندیشند.»

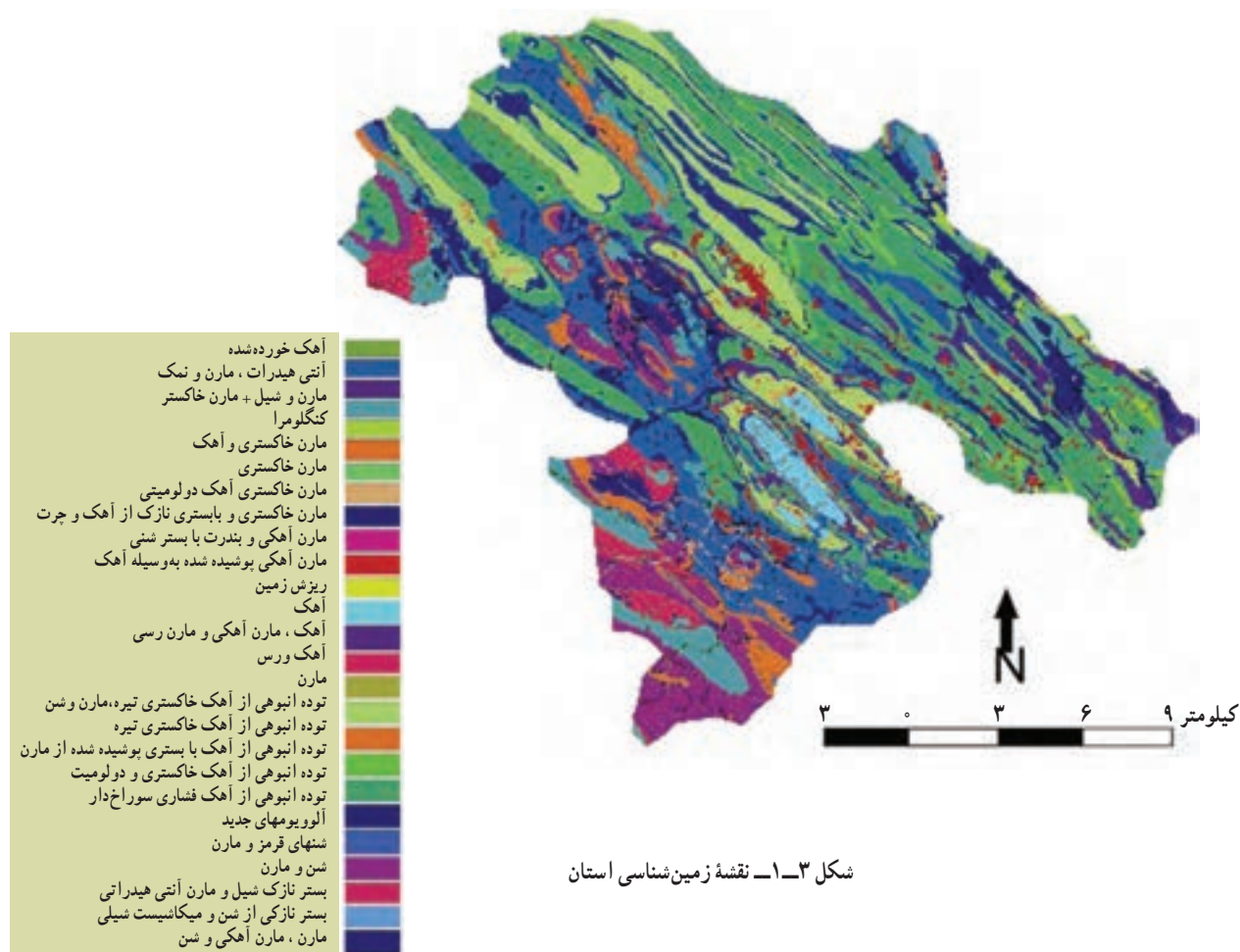
قرآن کریم

زمین شناسی استان

استان کهگیلویه و بویراحمد در بخش مرکزی ارتفاعات زاگرس قرار دارد. این ناحیه از نظر زمین شناسی قسمتی از فلات چین خورده‌ای است که بین صفحه عربستان در جنوب و خرده صفحه ایران در شمال قرار گرفته است. بخش وسیعی از استان، به صورت ساختمان‌های چین خورده ملایم و تا حدودی منظم، کشیده شده است. تقریباً همه محورهای ساختمانی این بخش که جزء زاگرس چین خورده است، به موازات هم قرار گرفته‌اند. بخش نسبتاً کوچکی از استان که در شمال شرقی یاسوج (رشته کوه دنا) قرار دارد، به علت نزدیکی به گسل رورانده، از نظر زمین شناسی نسبت به سایر مناطق استان پیچیده‌تر است.

این بخش از ناحیه کاکان شروع می‌شود و تا شمال روستای میمند در شهرستان دنا ادامه دارد و به سبب ارتفاع زیاد کوه دنا، زاگرس مرتفع نامیده می‌شود و تنها جایی است که رسوبات دوران اول زمین شناسی را در آن می‌توان دید. در سایر نقاط سنگ‌ها مربوط به دوران دوم و سوم زمین شناسی و عصر حاضر قرار دارند. سنگ‌های آذرین را تنها در پوشش گنبد‌های نمکی (کاکان، کُمه‌ر و کُه‌گول سی‌سخت) می‌توان دید که نمک، این سنگ‌ها را به صورت توده‌های نفوذی به سطح زمین آورده است.

شکل ۳-۱- نقشه زمین شناسی استان

ناهمواری‌های استان

استان کهگیلویه و بویراحمد سرزمینی کوهستانی و تقریباً مرتفع است که چهار پنجم مساحت آن را ارتفاعات و تپه ماهورها و تنها حدود یک پنجم آن را دشت‌ها تشکیل می‌دهند.

بلندترین نقطه استان، قلّه دنا با ارتفاع ۴۴۰۹ متر در شهرستان دنا و پایین‌ترین نقطه آن، چره زن (حیدر کرار) در جنوب غرب بی‌بی حکیمه در شهرستان گچساران است که حدود ۱۹۷ متر ارتفاع دارد. یعنی بین بلندترین نقطه و پایین‌ترین نقطه حدود ۴۲۸۵ متر اختلاف ارتفاع است که تنها ۲۰۰ کیلومتر از هم فاصله دارند و اختلاف دمای بین آنها حدود ۳۳ درجه سانتی‌گراد است.

شکل ۴-۱- چشم اندازی از کوه‌های منطقه پست استان (لیشتر)

شکل ۵-۱- چشم اندازی از کوه‌های مرتفع استان

جغرافیای طبیعی استان

الف) کوه‌ها: کوه‌های استان بخشی از رشته کوه‌های زاگرس به شمار می‌روند. بلندترین آنها، کوه دنا در شمال شهر سی سخت است که به علت بارش برف فراوان و وجود یخچال‌های طبیعی، سرچشمه برخی از رودهای پرآب استان است. دیگر کوه‌های مهم استان عبارت‌اند از:

کوه‌های سیاه و سفید در بهمئی و شمال لنده و غرب قلعه رئیسی، کوه حاتم در غرب لنده، کوه خائیز (خیز) در جنوب دهدشت، کوه حجاج (حجال) در شمال یاسوج، کوه خامی در شمال شرق گچساران، کوه نور (نیل یانیر) در مرکز استان، کوه دل افروز در شمال دیشموک و کوه سرداب، شورم و ...

شکل ۶-۱ چشم اندازی از کوه‌های پوشیده از برف استان

ب) دشت‌ها و دشتک‌ها: دشت‌های استان اغلب خاک رسوبی است و دامنه کوه‌ها خاک‌های واریزه‌ای دارند، دشت‌ها و دشتک‌ها را در مناطق سردسیر و گرمسیر می‌توان دید، که دشت سروک و دشت روم در بویراحمد، امامزاده جعفر، دشت لیستر، دشت گز در شهرستان‌های باشت و گچساران، دشت چرام و دهدشت در شهرستان کهگیلویه و چرام از آن جمله‌اند. دشتک‌های استان عبارت‌اند از: مهربان در بویراحمد، دشتک در سی سخت، ممبی لیکک و کت در بهمئی، فیلگاه، سوق، دشت آزادی، آبکش و دشت بن در کهگیلویه. با وجود این دشت‌ها و دشتک‌ها، استان کهگیلویه و بویراحمد عمدتاً سرزمینی کوهستانی است.

فعالیت

- ۱- کوه‌های اطراف محل سکونت خود را نام ببرید.
- ۲- در دشت‌های شهرستان شما در حال حاضر چه فعالیت اقتصادی‌ای رونق دارد؟

شکل ۱-۷- دشت روم در بویراحمد

شکل ۱-۸- دشت بن در کهگیلویه

درس ۳ آب و هوای استان

« به آثار رحمت خدا بنگرید که چگونه باران ، زمین‌های مرده را زنده می‌گرداند ، به یقین همانا خداوند ،
مردگان را دوباره زنده خواهد کرد.»

قرآن کریم

شکل ۹-۱- چشم‌اندازی از مناطق مختلف استان در فصول گوناگون

عوامل مؤثر در آب و هوای استان

- ۱- عوامل درونی: اختلاف ارتفاع و جهت کوهستان‌ها، جنگل‌ها، فاصله از دریا.
- ۲- عوامل بیرونی: ورود توده‌های هوای مختلف در فصل‌های گرم و سرد، عوامل فوق سبب تنوع آب و هوایی و ایجاد دو اقلیم متمایز سردسیری و گرمسیری در استان شده است.

شکل ۱-۱

ارتفاع زمین

اختلاف ارتفاع در دو بخش شمال شرق استان و بخش‌های جنوب و جنوب غربی در فاصله کم دو نوع آب و هوای متفاوت را به وجود آورده است.

الف) منطقه سردسیر: نیمی از وسعت استان حدود ۸۰۳۷ کیلومتر مربع با میانگین ارتفاع ۹۰۰ متر در شمال و شرق آن یعنی در محدوده شهرستان‌های بویراحمد، دنا و بخش‌های شمالی شهرستان کهگیلویه و گچساران قرار دارد. در منطقه سردسیر، برف و باران زیاد می‌بارد و پوشیده از جنگل‌های انبوه بلوط، بن یا بنه بادام سرو کوهی، کیکم (افرا) و... می‌باشد. بارندگی‌ها از ماه‌های سرد سال آغاز می‌شود و تا ابتدای فصل گرما ادامه می‌یابد، میانگین بارش بین ۶۰۰ تا ۸۰۰ میلی متر است.

ب) منطقه گرمسیر: بیش از نیمی از وسعت استان با حدود ۸۲۲۶ کیلومتر مربع با میانگین ارتفاع ۲۷۰ متر شامل جنوب و غرب استان یعنی بخش وسیعی از شهرستان‌های گچساران، کهگیلویه، بهمئی، چرام و باشت می‌باشد. بارندگی در این منطقه معمولاً از اواخر آبان شروع می‌شود و تا اوایل اردیبهشت ادامه می‌یابد و میانگین بارش بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ میلی متر متغیر است. منطقه گرمسیری شمالی‌ترین بخش زاگرس خشک است که در آن درختان پسته کوهی به وفور یافت می‌شود.

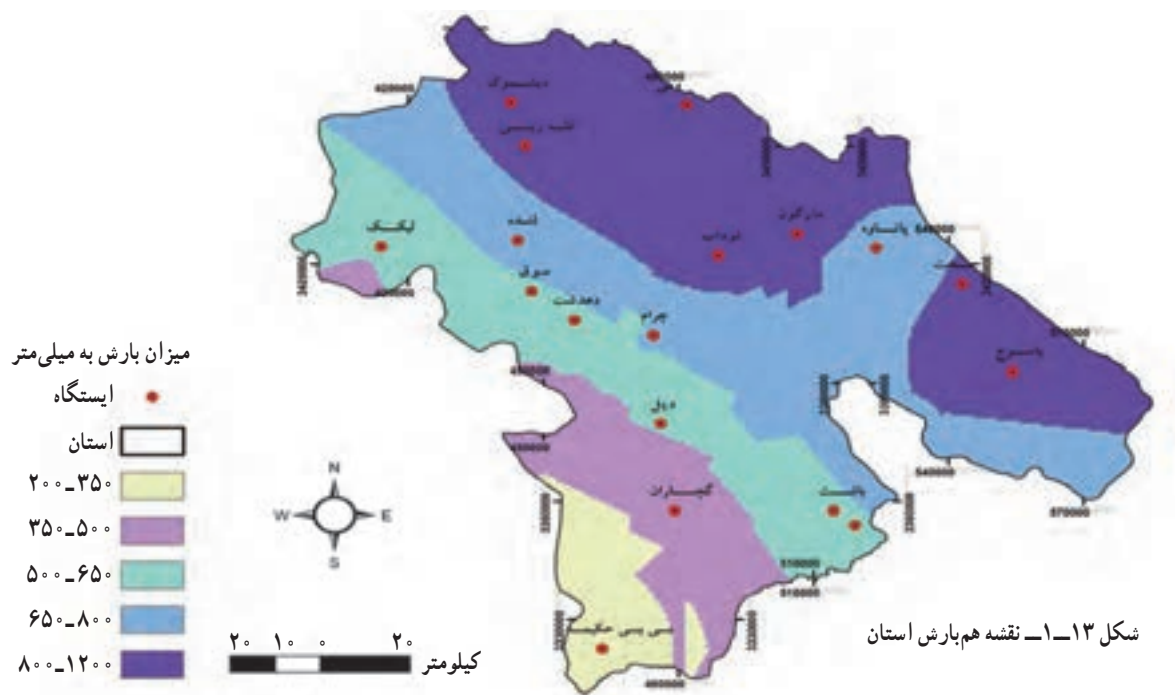
جغرافیای طبیعی استان

شکل ۱۱- منطقه سردسیر استان

شکل ۱۲- منطقه گرمسیر استان

شکل ۱۳- نقشه هم بارش استان

بحث کنید

چه ارتباطی میان این دو نقشه (۱۳-۱ و ۱۴-۱) وجود دارد. با هم کلاسی‌های خود در کلاس تبادل نظر کنید.

توده‌های هوا

توده‌های هوایی که وارد استان می‌شوند عبارت‌اند از:

- ۱- توده‌ی هوای کم فشار سودانی
- ۲- توده‌ی هوای مرطوب غربی
- ۳- توده‌ی هوای سیبری
- ۴- توده‌ی هوای گرم و خشک عربستان

بادها

بادهایی را که در استان می‌وزند، به طور کلی به دو دسته تقسیم می‌شوند:
الف) بادهای موسمی (فصلی)

ب) بادهای محلی

بادهای موسمی (فصلی): به دو نوع باد شمال و باد جنوب تقسیم می‌شوند.

۱- **باد شمال:** این باد که از بادهای باران‌زا است و از دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس منشأ می‌گیرد، از جانب شمال غربی استان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در ماه‌های سرد سال سبب بارش می‌شود. باد شمال را در اصطلاح محلی، باد راست می‌نامند که همان باد خرمن در تابستان است.

۲- **باد جنوب:** این باد که منشأ آن مناطق خشک عربستان است، استان را از جنوب و جنوب غربی تحت تأثیر قرار می‌دهد و چون به شدت گرم و خشک است، اغلب به مزارع و محصولات کشاورزی آسیب می‌رساند. در اصطلاح محلی این باد را باد چپ می‌نامند.

بادهای محلی: علاوه بر بادهای شمال و جنوب که در سراسر منطقه می‌وزند، بادهای دیگری در مناطق مختلف استان در نواحی نسبتاً محدود و کم وسعت می‌وزند که به بادهای محلی شهرت دارند. مهمترین این بادهای عبارت‌اند از: باد آشوب در سر رود بویراحمد علیا، باد زیر روز در بهمئی، باد کوه‌باد در بویراحمد گرمسیر و بهمئی، باد حیران در بویراحمد گرمسیر و باد چوغان که شدیدترین باد محلی منطقه است و در سقاوه بویراحمد سفلی می‌وزد، به قول افراد محلی، این باد زمستان‌ها از سمت شمال می‌وزد و گاهی وزش آن، هفت شبانه روز ادامه می‌یابد.

درس ۴ منابع طبیعی استان

حرمت زمین را نگاه دارید، زیرا زمین به منزله مادر شماست.

پیامبر اکرم (ص)

خداوند آب را سرچشمه زندگی قرار داد. وجود آب همواره آبادانی و زندگی و نبود آن، ویرانی و تباهی را به دنبال داشته است.

منابع طبیعی، بستر توسعه هر سرزمین محسوب می شود، حفاظت از این منابع و استفاده درست از آنها وظیفه هر انسانی است. آب، خاک، پوشش گیاهی و معادن، مهم ترین منابع طبیعی هر استان است. در این درس با منابع طبیعی استان کهگیلویه و بویراحمد آشنا می شوید.

شکل ۱۵-۱

دوم فروردین روز جهانی آب

به طور کلی منابع آب های موجود در طبیعت را به دو دسته تقسیم می کنند.

۱- آب های سطحی

شامل: رودها، دریاچه ها، دریاچه های پشت سدها و تالاب ها.

۲- آب‌های زیرزمینی

شامل: چاه‌ها، قنات‌ها و چشمه‌ها.

رودها: در استان کهگیلویه و بویراحمد به علت وجود ارتفاعات و عبور توده‌های هوای مرطوب از هر دو منطقه سردسیر و گرمسیر، میانگین سالانه بارندگی نسبتاً زیاد و حدود ۷۳۵ میلی‌متر است که نزدیک به سه برابر میانگین بارش سالانه کشور است. این بارندگی‌ها باعث به‌وجود آمدن رودخانه‌های پر آب دائمی و متعددی شده است. در مسیر رودخانه‌ها، به علت شیب زیاد، تند آب‌ها و آبشارهای فراوانی به وجود آمده است.

رودخانه‌های استان اغلب از دره‌های عمیق و پریپچ و خم از میان ارتفاعات عبور می‌کنند که علاوه بر خلق مناظر زیبا و دل‌انگیز، شرایط منحصر به فردی را جهت احداث سدها، بندهای انحرافی، نیروگاه‌های آبی و مراکز تفریحی و سیاحتی فراهم می‌آورند. مهم‌ترین رودهای استان عبارت‌اند از:

۱- رود مارون^۱: این رود که بیشترین مساحت حوضه آبریز را در استان به‌خود اختصاص داده، از ارتفاعات نرماب، دمه سادات و مارگون بویراحمد، چاروسا و طیبی در شهرستان کهگیلویه سرچشمه می‌گیرد و در نهایت، به نام رود مارون از مرز استان (تنگ تکاب) خارج می‌شود. آنگاه، پس از دریافت سیلاب‌ها و رودهای دیگر، با نام جراحی به خلیج فارس می‌ریزد.

شکل ۱۶-۱- رود مارون

۲- رود بشار^۲: این رود که به نام‌های گرم، خرسان بزرگ و در نهایت کارون مشهور است، از ارتفاعات کوه سرخ (منطقه تنگ سرخ)، گردنه جلبگیر در ضلع شرقی شهر یاسوج سرچشمه می‌گیرد. رود تسار، پس از دریافت شعبه‌هایی، در نزدیکی شهر پاتاوه به نام رود گرم و در نزدیکی در کلات امامزاده محمود، با پیوستن به رودخانه ماربر به نام خرسان به سمت شمال غرب جریان می‌یابد و پس از پیوستن سرشاخه‌های کوه‌رنگ، بازفت و آرمند به آن با نام رودخانه کارون از میان رشته کوه‌های زاگرس عبور می‌کند و سرانجام وارد جلگه خوزستان می‌شود.

۱- سرشاخه‌های رود مارون عبارت‌اند از: رود زی‌زی (زنگوا)، رود چین، و دشور (سابقاً به نام رود مسن معروف بوده)، رود چاروسا، رود مورجن و رود قلات

۲- سرشاخه‌های رود بشار عبارت‌اند از: نهرهای جلبگیر، تنگ سرخ، سرداب رود، آبشار یاسوج، بهرام بیگی، برای، باگ و رودهای مهربان

شکل ۱۷-۱- مسیر رودخانه بشار در شهر یاسوج

۳- رودخیرآباد : این رود که تا چندی پیش به رود شیرین معروف بود، از بخش مرکزی استان، یعنی دیلگان بویراحمد و تسوج کهگیلویه سرچشمه گرفته و در مسیر خود به نام‌های رود سرکورتیه تسوج، پیچاب، شاه بهرام و نازمکان شناخته می‌شود و پس از دریافت آب رودخانه‌های سیاه و خونی به نام رود خیرآباد جریان می‌یابد و سرانجام در نزدیکی روستای حیدرکرار واقع در ضلع جنوب شرقی زیدون بهپهان به رود زهره می‌پیوندد.

شکل ۱۸-۱

جغرافیای طبیعی استان

- ۴- رود زهره: بیش از نیمی از آب این رود، از ارتفاعات تنگ تامرادی و گجستان و باشت و نیمی دیگر از شمال و شمال شرقی شهرستان ممسنی تأمین می‌شود. رود زهره در ضلع جنوبی شهرستان گچساران از مرز استان خارج می‌شود و پس از دریافت رود خیرآباد با نام رود هندیجان به خلیج فارس می‌ریزد.
- ۵- رود لیرآب: لیرآب از رودهای پرآب استان است که از ارتفاعات لیراب و دیشموک سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از منطقه چاروسا و گذر از تنگه چول به منطقه صیدون در استان خوزستان وارد می‌شود و سرانجام با عبور از بخش شرقی شهر رامهرمز به رود مارگون می‌پیوندد.
- ۶- رود شور: از مناطق کم‌ارتفاع و تپه ماهوری اطراف بابامحلان و بی‌بی‌حکیمه شهرستان گچساران سرچشمه می‌گیرد و وارد دشت گناوه می‌شود و به علت شور بودن بدون استفاده به خلیج فارس می‌ریزد.
- ۷- رود بابا احمد: از لیکک و ارتفاعات ماغر در منطقه بهمنی سرچشمه می‌گیرد و از جمله رودهای کم‌آب استان است. در همان ابتدای شکل‌گیری در منطقه کت و بابا احمد از استان خارج می‌شود و به رود مارون می‌پیوندد.
- ۸- رود تلخ: از ارتفاعات مشرف به قلعه ممبی و سید صالح (تمبلان، چهتون، ماغر) سرچشمه می‌گیرد و به رود صیدون در خوزستان می‌ریزد.

شکل ۱۹-۱- رود جن

دریاچه‌ها و تالاب‌ها

- ۱- دریاچه (برم) مور زرد زیلایی: این دریاچه در ۱۳۵ کیلومتری شمال غرب یاسوج در دهستان زیلایی، در ارتفاع ۲۱۸۰ متری از سطح دریا قرار دارد و مساحت آن حدود ۱۴ هکتار است. حداقل عمق این دریاچه به ۷ متر و حداکثر آن به ۱۴ متر می‌رسد. این دریاچه در تنگی واقع شده است که دو طرف آن را کوه‌های سنگ آهکی می‌پوشاند و از سمت شرق نهری به آن می‌پیوندد. سرریز دریاچه برم از سمت غرب به صورت نهر کوچکی خارج می‌شود. اهالی چند روستای کوچک و بزرگ و تعدادی خانوار عشایری که در نزدیکی دریاچه سکونت دارند، از آب آن استفاده می‌کنند. ماهیان این دریاچه از نوع کپور معمولی‌اند.

شکل ۲۰-۱- دریاچه (برم) مور زردزیلایی

۲- تالاب برم آلوان : این دریاچه در حدود ۴۰ کیلومتری شهر لیکک، در شهرستان بهمنی دهستان سرآسیاب یوسفی (نام محلی آوالمون) قرار دارد. آب آن دائمی، ارتفاع آن ۱۱۰۰ متر از سطح دریا، مساحت آن در حدود ۱۵ هکتار، حداقل عمق آن ۱۲ و حداکثر ۳۰ متر است. ماهیان این تالاب از نوع کپور معمولی اند. برم های کوچک و فصلی دیگری نیز در سطح استان وجود دارد. آب تالاب از چشمه هایی که در زیر تالاب هستند تأمین می شود و آب آن وابستگی به آب های جاری و سطحی مناطق اطراف ندارد ولی خروجی آن از ضلع شمالی به طرف رود قلات می باشد.

شکل ۲۱-۱- تالاب برم الوان

شکل ۱-۲۲- دریاچه کوه گل در ارتفاع ۲۰۰۰ متری دنا

آب‌های زیرزمینی

این آب‌ها از طریق چشمه، چاه و قنات به سطح زمین می‌آیند و مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. دشت‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، به علت نفوذ ناپذیر بودن خاک، از نظر منابع آب زیرزمینی فقیرند (به استثنای نواحی محدود از جمله باشت، امامزاده جعفر و چرام).
۱- چشمه : چشمه‌های استان معمولاً آب خنک و شیرین دارند. در این استان بیش از صد و شصت چشمه آب وجود دارد که بیشتر آنها در شهرستان بویراحمد قرار گرفته‌اند.

شکل ۱-۲۳

- ۲- چاه : چاه‌های استان بر دو گونه‌اند : چاه‌های عمیق و نیمه عمیق. یک حلقه چاه آرتزین نیز در مسیر دهدشت - گچساران وجود دارد.
- ۳- قنات : یکی دیگر از منابع تأمین آب استان، قنات است که از دیر باز مورد استفاده بوده است. در این استان، شانزده رشته قنات وجود دارد که نه رشته از آنها در ناحیه باشت، دو رشته در ناحیه دهدشت، دو رشته در ناحیه دوگنبدان و سه رشته در ناحیه یاسوج قرار دارد.

شکل ۲۴-۱- حفر چاه برای تأمین آب مورد نیاز

مشکلات تأمین آب در استان

- ۱- آب رودهای استان، به علت شیب و سرعت زیاد، در کوتاه‌ترین زمان از منطقه و استان خارج می‌شوند. همین وضعیت طبیعی موانعی را بر سر راه احداث سدها و بندهای انحرافی در استان به وجود آورده و کمی وسعت دشت‌ها امکان اجرای چنین طرح‌هایی را کاهش می‌دهد.
- ۲- شور بودن بعضی از آب چشمه‌ها و رودها به علت عبور آنها از لایه‌های نمکی، کیفیت آب استان را کاهش داده و آنها را برای کشاورزی و شرب غیر قابل استفاده کرده است. رود زهره چنین وضعیتی دارد.
- ۳- گرما و تبخیر شدید باعث کاهش آب و نزول کیفیت آب رودها در مناطق گرمسیری می‌شود.

طرح‌های مهم آبی استان

- استان کهگیلویه و بویراحمد دارای منابع آبی قابل توجه، به ویژه آب‌های سطحی است. از این رو، اجرای طرح‌های آب در استان اهمیت و اولویت خاصی دارد. وضع طرح‌های آبی در حال بهره‌برداری یا در حال احداث استان به شرح زیر است :
- ۱- سد مارون : سد مارون با وسعت ۴۸۶۰ کیلومتر مربع و حجم ۱/۲ میلیارد متر مکعب برای آبیاری زمین‌های کشاورزی در خوزستان و تولید برق آبی تأسیس شده است.
- ۲- سد کوثر : این سد در تنگ دوک در پنجاه و پنج کیلومتری گچساران بر روی رود خیرآباد واقع شده و هدف از احداث آن تأمین آب آشامیدنی و صنعتی شهرهای نوار ساحلی خلیج فارس، آب کشاورزی دشت‌های لیستر و باشت در شهرستان گچساران و آب مورد نیاز تأسیسات صنعتی منطقه و نیز کنترل کیفیت آب رود زیدون و تولید انرژی برقی است.

- ۳- سد مخزنی شاه قاسم : این سد در حدود پانزده کیلومتری جنوب شهر یاسوج بر روی رود شاه قاسم احداث شده و هدف از احداث آن، افزایش سطح اراضی و تبدیل اراضی دیمی به آبی بوده است.
- ۴- سد مخزنی چم شیر (در دست اجرا) : در جنوب شرقی دوگنبدان روی رود زهره احداث می‌شود تا برای آبیاری اراضی شهرهای ساحلی خلیج فارس، مهار و ذخیره سیلاب، تنظیم و بهبود کیفیت آب رود زهره و تولید انرژی برقی مورد استفاده قرار گیرد.
- ۵- طرح شبکه آبیاری و زهکشی چرام (در دست اجرا) : هدف از اجرای این طرح جمع‌آوری و انتقال آب چشمه‌ها و چاه‌های آهکی است.
- ۶- سر تنگ سرخ یا آریو برزن (در دست مطالعه)
- ۷- طرح شبکه آبیاری زهکشی دشت روم

شکل ۲۵-۱- سد کوثر

چگونگی مصرف آب در نواحی شهری، روستایی و بهره‌برداری هرچه بهتر از آن

کهگیلویه و بویراحمد استان پر آبی است ولی قسمت عمده آب‌های آن در استان خوزستان، فارس و بوشهر مورد استفاده قرار می‌گیرد یا بدون استفاده به خلیج فارس می‌ریزد. تقریباً ده درصد آب موجود در این استان به مصرف شرب، کشاورزی و صنعت در خود استان می‌رسد.

آب شرب شهرها و روستاها از منابع زیرزمینی با حفر چاه‌های آهکی و آبرفتی تأمین می‌شود. در بعضی مناطق، به خصوص نواحی روستایی و قسمتی از شهر یاسوج نیز آب شرب را به طور مستقیم از چشمه‌ها برداشت می‌کنند و آب شهر لنده و روستاهای اطراف آن همگی از رود مورجن و مارون تأمین می‌شود.

قسمت عمده آب مصرفی استان، صرف کشاورزی می‌شود. کشاورزان با حفر چاه‌های آبرفتی یا نصب موتور پمپ روی رودخانه‌ها زمین‌های خود را آبیاری می‌کنند. به علت وجود پستی‌ها و بلندی‌های زیاد تقریباً سه چهارم زمین‌های کشاورزی استان به

صورت دیم و فقط یک چهارم بقیه به صورت آبی کشت می‌شود. به دلیل عدم استفاده از شیوه جدید آبیاری و هموار نبودن زمین‌های کشاورزی، بخش قابل توجهی از آب‌های مصرفی در کشاورزی به هدر می‌رود. در صدی از آب موجود در استان، عمدتاً در مناطق گرمسیری و در شهرستان گچساران، به مصرف صنعت می‌رسد. البته در سایر نقاط استان نیز صنایعی به صورت پراکنده وجود دارند که از آب چاه‌ها استفاده می‌کنند.

فعالیت‌های دولت در زمینه منابع آب استان

- ۱- تأمین اعتبار لازم جهت تکمیل طرح‌های در دست اجرای تأمین آب
- ۲- تکمیل مطالعات طرح انتقال آب کشاورزی دشت امام زاده جعفر(ع) از رودخانه زهره
- ۳- تأمین اعتبار مورد نیاز برای اجرای طرح تأمین آب دهدشت غربی(سوق و چنگلوا)
- ۴- تسریع و تکمیل مطالعات اجرای سدهای کوچک سرشاخه‌های رودخانه‌های استان
- ۵- مطالعه طرح آب رسانی دراز مدت به شهر یاسوج از سد تنگ سرخ
- ۶- مطالعه تأمین آب اراضی دیم استان
- ۷- تسریع در مطالعه و احداث نیروگاه‌های برق آبی در ۱۲ ساختگاه و مطالعه ۵ ساختگاه جدید در رودخانه‌های پیچاب و خراسان به منظور احداث نیروگاه برق آبی
- ۸- تکمیل مطالعات آب شرب بلند مدت شهرهای دهدشت و سوق و روستاهای مسیر از سد کوثر
- ۹- تسریع در تکمیل مطالعه سد صیدون در استان
- ۱۰- تأمین اعتبارات لازم جهت آبرسانی کوتاه مدت به دهدشت
- ۱۱- تسریع در تکمیل مطالعه سدهای تنگ سرخ، تنگ شیو و شبلیز

شکل ۲۶-۱- پروژه آبخیزداری
بندسنگی ملاتی سرچنار

جنگل‌ها و مراتع

آیا می‌دانید زندگی روی زمین با گیاهان آغاز شده است؟ آیا می‌دانید درختان و گیاهان سبز کارخانه اکسیژن‌سازی زمین

هستند؟

استان کهگیلویه و بویراحمد به سبب داشتن ارتفاعات زیاد، بارندگی فراوان و دمای مناسب از پوشش گیاهی متنوعی برخوردار است. به نحوی که استان را می‌توان باغ گیاه‌شناسی ایران دانست. این استان ۸ درصد از جنگل‌های کشور را به خود اختصاص داده و سهم سرانه آن ۱/۴۵ در هکتار است؛ در حالی که سهم هر ایرانی از جنگل ۰/۲ هکتار در جهان و ۰/۸ هکتار در ایران است. ۵۶ درصد سطح استان پوشیده از جنگل است که از این لحاظ در ایران مقام اول را دارد.

استان از نظر پوشش گیاهی به ۳ منطقه جغرافیایی تقسیم می‌شود:

۱- منطقه نیمه استپی: شامل نوار باریکی از غرب و جنوب استان در منطقه بهمی، دهدشت، امامزاده جعفر، باشت به طرف

فارس

شکل ۲۷-۱ چشم اندازی از مراتع سرسبز استان

- ۲- منطقه جنگل‌های خشک : شامل یاسوج، سی‌سخت، مناطق مرکزی و شمال استان
- ۳- منطقه کوه‌های مرتفع : دوره یخبندان آن طولانی و مراتع طبیعی آن بیشتر شامل جاشیر، چویل و گراس است.

شکل ۲۸-۱- چشم‌اندازی از گیاهان و درختان استان

اهمیت پوشش گیاهی

پوشش گیاهی به‌علت نقشی که در حفاظت از آب و خاک، تعدیل آب و هوا، حفظ حیاط‌وحش و حفظ محیط زیست و فعالیت‌های انسانی دارد حائز اهمیت فراوان است.

جنگل : استان ما دارای بیش از ۸۷۴۰۰۰ هکتار جنگل و بیشه‌زار است؛ و همچنین بیش از ۲۰۰۰ هکتار جنگل دست کاشت در استان وجود دارد. گسترده‌ترین جامعه جنگلی که بخش عمده‌ای از سطح استان را در بر می‌گیرد، درختان بلوط است (حدود ۸۰ درصد) که در مناطق سردسیر و معتدل استان قرار دارد. در استان گونه‌هایی از پوشش گیاهی زاگرس، خلیج عمانی کاسا دیده می‌شود. که شامل درختان بلوط ایرانی بنه (پسته وحشی)، افرا یا کیکم، زبان گنجشک (ون)، داغان (تاگ)، کلخونگ (کله خونگ)، مهلب

شکل ۲۹-۱- چشم‌اندازی از جنگل‌های زیبای استان

جغرافیای طبیعی استان

(زیتون) با درختان سوزنی برگ مانند اُرس - زَرَبین، مورد، کنار، رملک، کهور، انار شیطان، بادام و بادامک، انجیر وحشی و بید دناپی و زالزالک و صنوبر می‌باشد که از ارتفاعات ۲۷۰۰ متری از سطح دریا تا پست‌ترین نقاط استان (۱۸۰ متر در گچساران) دیده می‌شود.

بارندگی نقش مهمی در تشکیل جنگل دارد. در سال‌های اخیر با کاهش بارندگی افزایش مخاطرات اقلیمی مانند خشک‌سالی و پدیده‌های نوظهور مانند گرد و غبار، جنگل‌های استان به لحاظ کمی و کیفی، تخریب شده‌اند و مناطق وسیعی از این پدیده متأثر شده‌اند؛ مانند کوه خائیز کهگیلویه، دشتک سی‌سخت، میمند دنا، لوداب و مناطق گرمسیری، به دلیل تخریب شدید گیاهان به علت چرای بی‌رویه دام، کوبیدگی خاک و عدم نفوذ آب در خاک، کشاورزی در اراضی زیر پوشش جنگل، این پدیده‌ها (به‌ویژه خشکیدگی بلوط) بروز بیشتری دارد.

مراعات: آن بخش از یک زیست محیط بوم که قابل استفاده برای چرای دام است، مرتع (چراگاه) نامیده می‌شود.

شکل ۳-۱

مراعات استان کهگیلویه و بویراحمد علاوه بر اینکه یکی از مهم‌ترین منابع تأمین علوفه روستانشینان و عشایرند، در تأمین فرآورده‌های دارویی، صنعتی و خوراکی نیز نقش مهمی دارند. مساحت مراعات استان ما ۴۸۷۰۰۰ هکتار است که حدود سی درصد از سطح مراعات دارای وضعیت خوب با پوشش متراکم، سی درصد دارای وضعیت متوسط با پوشش نیمه متراکم و چهل درصد دارای وضعیت ضعیف یا کم تراکم است. گونه‌های مهم مرتعی شامل جاشیر خوراکی و دامی، بیلهر، آغوزه، کنگر، گل زرگس، تره وحشی، گون‌های مختلف، ماش گل خوشه (کالو)، موسیر، گل ختمی، لاله واژگون، آویشن، شیرین بیان (بله)، چویل، خاری، بومادران (برنجاس)، گل پر، بابا آدم، پونه وحشی، استبرق، شقایق و پنیرک (توله) می‌باشد که نقش مهمی در جذب گردشگر و تولید علوفه مورد نیاز دام‌های استان و تولید مواد دارویی دارد.

مراعات استان در مناطق مرتفع و بالاتر از ۲۷۰۰ متر در سردسیر و مناطق پست و کم ارتفاع و تپه ماهوری در گرمسیر مشاهده

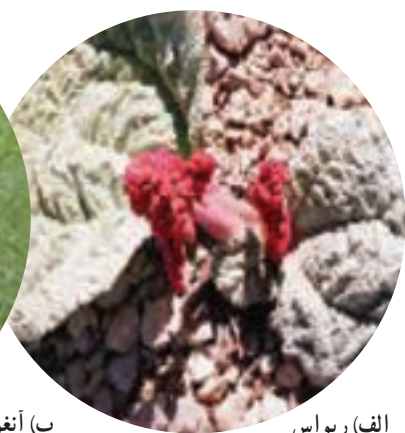
می‌شود.

پ) اسفناج

ب) آنغوزه (گنه بو)

الف) ریواس

شکل ۳۱-۱- برخی از گیاهان خوراکی، صنعتی و دارویی استان

علوفه قابل بهره‌برداری از سطح مراتع استان و زیر پوشش جنگلی سالیانه جواب‌گوی نیاز علوفه‌ای تعداد ده هزار واحد دامی است، ولی در حال حاضر تعداد دو میلیون و هفتصد هزار واحد دامی به صورت مستقیم از علوفه مراتع استفاده می‌کنند که ۶۰۰۰۰ رأس دام مازاد بر ظرفیت تولیدی مراتع است و این امر باعث تخریب مراتع، تضعیف پوشش گیاهی، و فرسایش خاک می‌گردد.

مراتع استان به سه نوع تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از:

- ۱- مراتع خوب (درجه ۲): با برداشت ۵۵۰ کیلوگرم در هر هکتار
- ۲- مراتع متوسط (درجه ۳): با برداشت ۳۰۰ کیلوگرم در هر هکتار

شکل ۳۲-۱- اصلاح و احیای مراتع توسط جوانان

۳- مراتع ضعیف (درجه ۴): با برداشت ۱۵۰ کیلوگرم در هر هکتار
مهم‌ترین بهره‌برداري‌ها از مراتع استان عبارت است از:
مصارف دارویی، صنعتی، خوراکی، تهیه انواع عطرها و تأمین علوفه برای دام‌ها.

شکل ۳۳-۱- قطع بی‌رویه درختان عامل نابودی جنگل‌ها

عوامل مهم تخریب و انهدام مراتع و جنگل‌های استان

رشد سریع جمعیت، جنگل‌نشینی، فقر عمومی و وضعیت اقتصادی نامطلوب، دامپروری کنترل نشده، وجود روستاهای پراکنده و کم جمعیت در عمق جنگل‌ها و مراتع، کمبود اراضی زراعی به علت کوهستانی بودن مناطق، کمبود اشتغال، بوته‌کشی جهت سوخت و بی‌کاری پنهان، برداشت بی‌رویه و آتش‌سوزی از مهم‌ترین عوامل تخریب و انهدام مراتع و جنگل‌ها است.

فعالیت

- ۱- به نظر شما کدام گونه گیاهی در محل زندگی شما در معرض انقراض است؟
- ۲- نقش گونه‌های گیاهی در زندگی نسل‌های آینده را بحث کنید.
- ۳- در گذشته در محل زندگی شما از گیاهان خوراکی و درختان چه نوع غذاهایی تهیه می‌شد؟

زیست بوم‌های حفاظت شده استان

«محیط زیست به معنای تمامی محیطی است که حیات و تعالی ما به طور مستقیم و غیرمستقیم به آن وابسته است و حفاظت از آن، وظیفه ملی و عمومی است.»

شکل ۳۴-۱- نمونه‌ای از حیات وحش استان

مناطق حفاظت شده استان کهگیلویه و بویراحمد

منطقه حفاظت شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل، مرتع، دشت، آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا احیای رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاص بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد.

۱- منطقه حفاظت شده دنا: این منطقه در شمال استان، در شهرستان دنا با وسعت حدود یکصد هزار هکتار ۷۰ درصد در استان ما و حدود ۳۰ درصد آن در جنوب استان اصفهان، سمیرم قرار گرفته است.

اوج چین خوردگی زاگرس با ارتفاع ۴۴۲۵ متر در منطقه حفاظت شده دنا قرار دارد. دنا دارای چهل قله بالاتر از ۴۰۰۰ متر است که بلندترین آنها قاش مستان نام دارد، که مورد توجه و علاقه وافر هر بیننده به ویژه کوهنوردان می‌باشد.

۲- منطقه حفاظت شده خائیز و سرخ: این منطقه واقع در شهرستان گچساران، کهگیلویه و بویراحمد در استان خوزستان با مساحت ۳۳۳۸۵ هکتار از تپه ماهورها، نواحی کوهستانی، صخره‌ای با بارندگی سالانه حداقل ۲۵۰ میلی‌متر و حداکثر ۷۶۰ میلی‌متر در محدوده گرمسیر استان واقع شده است.

از دیگر مناطق حفاظت شده استان جنگل‌های خامین، منطقه حفاظت شده جنگلی دیل، تنگ سولک سیوک و مزاب را می‌توان نام برد.

شکل ۳۵-۱- نمونه‌ای از میوه‌های جنگلی استان

فعالیت ✓

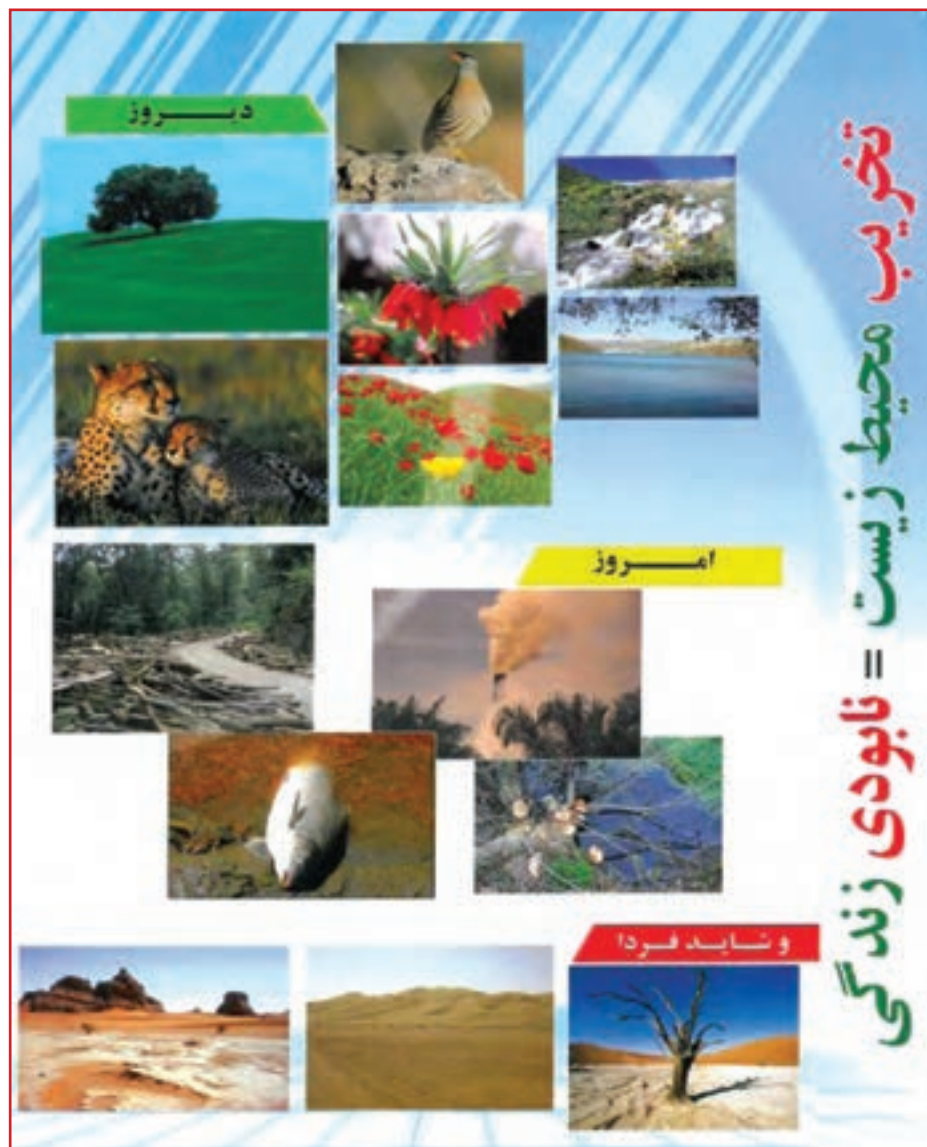
- ۱- در نزدیکی محل زندگی شما، کدام منطقه حفاظت شده وجود دارد؟ گونه‌های گیاهی و جانوری غالب آن کدام‌اند؟
- ۲- دربارهٔ حفظ محیط زیست برای آیندگان چه پیشنهادی دارید؟

درس ۵ ❖ مسائل و مشکلات زیست محیطی استان

اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی آن را به شما وا گذاشت.

سوره هود آیه ۶۱

جغرافیای طبیعی استان

مسائل زیست محیطی از عمده‌ترین مشکلات بشر است؛ چون بستر زندگی آینده‌ او تخریب می‌شود. عوامل مهم ایجاد انواع آلودگی در استان عبارت‌اند از: زباله‌های خانگی، زباله‌های بیمارستانی، فاضلاب‌های شهری و صنعتی، چاه‌های نفت و نبود کشتارگاه‌های مناسب.

آلودگی هوا

عواملی که موجب آلودگی هوا در استان می‌شوند، عبارت‌اند از: عوامل طبیعی مانند گرد و خاک و عوامل انسانی مانند وسایل نقلیه موتوری - واحدهای تولیدی و صنعتی و غیره. از نظر آلودگی هوا به جز شهر دوگنبدان، مرکز گچساران که بر اثر استخراج نفت ایجاد شده و گسترش یافته است، در شهرهای دیگر استان خوشبختانه هوا آلوده نیست.

شکل ۳۶-۱- صنایع آلاینده هوا

پدیده گرد و غبار هر چند یک رویداد جدید نیست ولی طی سال‌های اخیر تعداد وقوع آن در نواحی غربی و جنوب غربی ایران افزایش یافته است. دو شهر یاسوج و دوگنبدان در ماه‌های گرم بیشتر از شهرهای دیگر دچار پدیده گرد و غبار شده‌اند که لغو یک مورد پرواز در فرودگاه یاسوج، کاهش دید و اختلال در تردد جاده‌ای، تعطیلی مدارس و اداره‌ها و نیز خسارات شدید به محصولات زراعی، باغی، دامی، شیوع و تشدید بیماری‌ها از آثار این پدیده مخرب در استان بوده است.

برای جلوگیری از آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های تولید نفت و گاز شرکت بهره برداری نفت و گچساران فعالیت‌هایی را انجام داده است که مهم‌ترین آنها عبارت است از:

۱- جمع‌آوری و انتقال گازهای همراه نفت به ایستگاه‌های تقویت فشار و تزریق گاز به منظور جلوگیری از سوزانده شدن گازها و تزریق مجدد در مخازن.

- ۲- درخت کاری اطراف تأسیسات با بیش از صد و هشتاد هزار اصله نهال در سطح دویست و یازده هکتار (این پروژه همچنان رو به گسترش است).
- ۳- احداث حوضچه‌های جداکننده نفت و آب در تمامی واحدهای بهره‌برداری به منظور جلوگیری از خروج آب آلوده به نفت.
- ۴- احداث مشعل‌های گازسوز بلند در واحدهای بهره‌برداری و تأسیسات گاز به منظور جلوگیری از سوخت ناقص گازها و پخش شدن آن در سطح زمین.
- ۵- تعویض خطوط لوله قدیمی و فرسوده به منظور ایمن سازی تأسیسات و جلوگیری از نشت نفت ریزی در محیط زیست.

فاضلاب‌ها

- در شهرهای استان، فاضلاب‌های انسانی، مانند فاضلاب‌های دستشویی‌ها، حمام‌ها، آشپزخانه‌های منازل مسکونی و مؤسسات خدماتی یک معضل زیست محیطی به شمار می‌رود. در شهر یاسوج طرح جمع آوری و تصفیه فاضلاب‌ها عملی شده است و تا حدی مشکل را رفع نموده است. علی‌رغم اقدامات زیر در خصوص فاضلاب‌های استان، به نظر می‌رسد، جهت جمع آوری فاضلاب‌های سطح شهر یاسوج باید برنامه‌های مدون‌تری از سوی مسئولین مربوطه اتخاذ گردد.
- ۱- اختصاص اعتبارات لازم جهت تسریع در تکمیل طرح‌های فاضلاب شهرهای یاسوج، دوگنبدان، دهدشت، چرام و سی سخت.
  - ۲- اجرای تسویه خانه شهرک صنعتی یاسوج.

زباله

دفع زباله‌های شهری و روستایی در کل استان یک مشکل زیست محیطی است. دفع غیر بهداشتی زباله‌های خانگی و بیمارستانی باعث انتشار بیماری‌ها، آلودگی آب و آلودگی محیطی می‌شود که رفع آن نیازمند یک نهضت مردمی با حمایت مسئولان است.

آلودگی آب

- پژوهش درباره آلودگی آب از هزاران کتاب و مجله و مقاله تجاوز می‌کند. چرا که آلودگی آب مشکل بزرگی است.
- به نظر شما آلوده کنندگان آب چه کسانی‌اند؟
  - بهای رفع این آلودگی‌ها را چه کسانی خواهند پرداخت؟
  - آب مایه حیات است، عوامل آلوده کننده آب‌های زیر زمینی و سطحی متفاوت‌اند.
- مهم‌ترین منابع آلاینده آب‌های استان عبارت‌اند از:

- ۱- پساب‌های صنعتی
- ۲- فاضلاب‌های خانگی
- ۳- آلاینده‌های کشاورزی

۴- آلاینده‌های شهری

۵- زباله‌های روستایی

آلودگی رودها

از جمله عواملی که باعث آلودگی رودها می‌شود، پساب‌های خروجی از مزارع کشاورزی، فعالیت‌های گردشگری، ورود فضولات دامی و پساب‌های اضافی خانگی روستایی و مصرف بی‌رویه و غیر اصولی انواع سموم و کودهای شیمیایی است. در استان ما آلودگی رود بشار به علت عبور آن از وسط شهر یاسوج و استقرار مراکز صنعتی در کنار آن حائز اهمیت است و توجه بیشتری را می‌طلبد.

مسیر رودخانه بشار را از نظر منابع آلاینده به چهار محدوده تقسیم می‌کنند:

۱- از ارتفاعات غربی کوه‌های سپیدان در استان فارس تا قبل از شهر یاسوج، در مسیری به طول شصت کیلومتر، منابع آلوده‌کننده قابل توجهی وجود ندارد.

۲- از بالا دست شهر یاسوج تا پایین دست آن در مسیری به طول ده کیلومتر، به علت استقرار صنایع مختلف و همچنین وجود فاضلاب‌های شهری و خانگی، افزایش جمعیت در پارک مهرورزی یاسوج در مواقعی از سال، بیشترین میزان آلودگی مشاهده می‌شود.

۳- از روستای مختار تا شهر پاتاوه به طول ۴۵ کیلومتر، بیشترین حجم آلودگی ناشی از ورود پساب‌های کشاورزی و پساب‌های روستایی است.

۴- از شهر پاتاوه تا محل خروج رود از استان در مسیری به طول ۷۰ کیلومتر منابع آلاینده کاهش می‌یابد.

شکل ۳۷-۱- چشم اندازی از شهر زیبای یاسوج

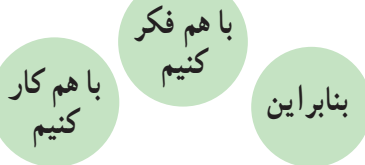
بیا بید بر روی زمین چنان زندگی کنیم که زمین به ما افتخار کند.

راه‌های مقابله با آلودگی هوا و آب در استان

- ۱- آموزش همگانی
- ۲- ایجاد و گسترش فضای سبز
- ۳- ایجاد شبکه جمع‌آوری و تصفیه خانه فاضلاب شهری
- ۴- اجرای کامل و درست قوانین موجود در خصوص حفاظت از منابع آب و تشدید مجازات متخلفان
- ۵- تأسیس سازمان بازیافت
- ۶- توجه به ملاحظات زیست محیطی در مکان‌یابی صنایع و طراحی کاربری‌های زمین
- ۷- جایگزینی خودروهای فرسوده با خودروهای نو
- ۸- تشویق مردم به استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی و دوجرخه

مخاطرات طبیعی

تمام شئونات زندگی بشر تحت تأثیر آب و هواست :

از ابتدای پیدایش زندگی بشر بلایای طبیعی همواره همراه او بوده و مشکلات فراوانی بر سر راه حیات انسان قرار داده است. از مجموع مخاطرات طبیعی در استان زلزله، سیل، بهمن، آتش‌سوزی در مراتع و مزارع، رانش زمین، طوفان، صاعقه، زمین‌لرزه، سرمازدگی، خشکسالی، گرد و غبار بیشتر اتفاق می‌افتد.

اوست که برای بیم از قهر و امید به رحمت خود، برق را به شما می‌نماید و ابرهای سنگین را از هر جانب بر می‌انگیزد.

سوره رعد، آیه ۱۲

جدول ۱-۱- پراکندگی زلزله‌های رخ داده شده در استان

سال	ماه	مکان	ریشتر
۱۳۴۹	تیرماه	گچساران	۵/۶
۱۳۵۰	شهریور	جنوب گچساران	۵/۶
۱۳۶۹	مهر	سی سخت	۵/۸
۱۳۷۱	-	بهمنی	۴/۲

زلزله : به کمک نقشه‌های سازمان زمین‌شناسی کشور می‌توان اطلاعات کلی از زلزله‌خیزی و زلزله‌های رخ داده در منطقه را به دست آورد.

جغرافیای طبیعی استان

این زلزله‌ها عمدتاً روی گسل میشان و در امتداد گسل‌های رگ سفید و آغاچاری و همچنین گسل‌های کازرون و در نزدیکی یاسوج ثبت شده‌اند و بیشترین تراکم آنها شمال غرب و جنوب گچساران است.

برای کاهش میزان اثرات تخریبی زلزله توجه به موارد زیر لازم است:

۱- اجتناب از ساخت و ساز در مسیر گسل‌ها

۲- مقاوم سازی ساختمان‌ها

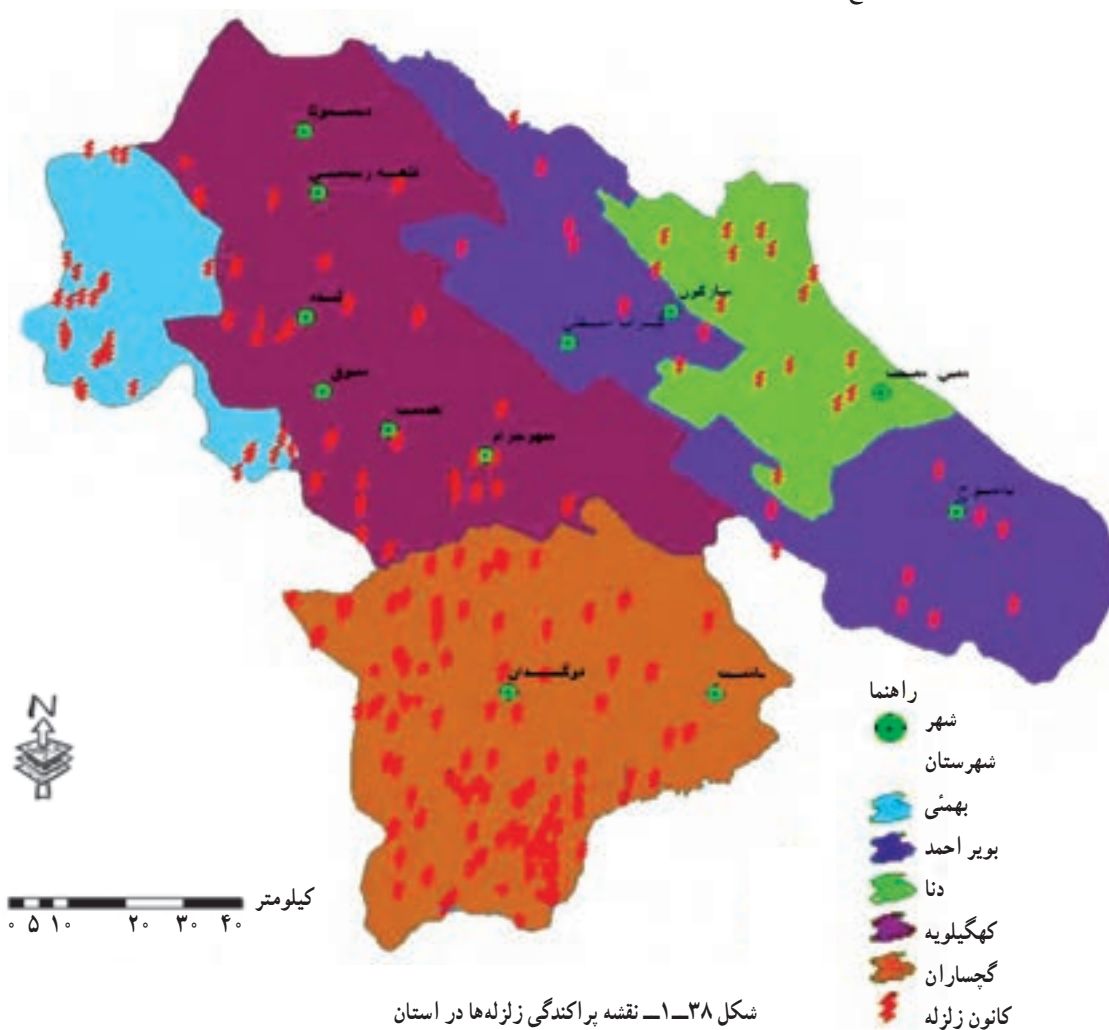
۳- آموزش همگانی

۴- تهیه نقشه خطر

۵- آمادگی سازمان‌ها برای مدیریت بحران و ...

یادآور می‌شود علت زلزله خیزی استان این است که استان ما در منطقه فعال زمین شناسی واقع شده است و خوشبختانه وقوع

زمین لرزه‌های خفیف در استان مانع ایجاد زلزله‌های قوی در استان می‌شود.

شکل ۳۸-۱ نقشه پراکنندگی زلزله‌ها در استان

سیل و بهمن: در برخی از نقاط استان مانند مناطق حواشی رودخانه‌ها، طغیان رودخانه‌ها، فرسایش بخش‌های بالادست، بندهای خاکی، بتونی و سازه‌های سنگین آبخیزداری و در نهایت تخریب پل‌های ارتباطی بین روستاها از آثار مخرب سیل در استان بوده است.

مناطق بابکان (باغچه جلیل) مورصفای دشت‌روم، کلایه کهگیلویه، دره سور نرماب از نواحی سیل‌گیر استان‌اند و در جاده کاکان و کوخدان احتمال وقوع بهمن وجود دارد.

راه‌های مقابله با سیل و بهمن

- ۱- جلوگیری از قطع درختان، بوته‌کشی و اقدام به درخت‌کاری
  - ۲- اجرای طرح آبخیزداری
  - ۳- پرهیز از ساخت و ساز در مسیر سیل و بهمن
  - ۴- احداث سد و بهمن‌گیر در محل‌های حادثه‌خیز
  - ۵- ارائه آموزش‌های عمومی به آحاد مردم
  - ۶- انجام مطالعات و تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی سیل و تهیه و اجرای طرح‌های جامع سیلاب برای شهرها و روستاهای استان
  - ۷- مدیریت صحیح منابع آب در بالادست و کنترل سیلاب و روان‌آب‌های سطحی
- رانش زمین: به‌طور کلی، در شهرستان‌های بویراحمد و دنا و بخشی از کهگیلویه به‌علت کوهستانی بودن، شیب زیاد دامنه‌ها، بارش طولانی مدت و نیز دخالت‌های نابه‌جای انسان در طبیعت، پدیده رانش زمین بیشتر به وقوع می‌پیوندد. روستای بهرام بیگی در بخش مارگون، علی‌آباد در سی‌سخت و ده‌علی کرمی دمچنار از جمله این مناطق‌اند.

جغرافیای طبیعی استان

خشکسالی در استان : استان ما به لحاظ منابع آبی جزء غنی‌ترین استان‌های کشور است. بیشینه بارش زمستانه کشور در این استان (یاسوج) واقع شده است. اما طبق بررسی و تحلیل آماری به فاصله هر هفت سال یک بار بارش‌های کمتر از میانگین بلند مدت که زمینه حضور خشکسالی را فراهم آورده، در آن وجود داشته است. شدیدترین خشکسالی طی سال‌های اخیر مربوط به سال زراعی ۱۳۸۷ و ۱۳۸۶ بوده که خسارت بسیار زیادی به بخش‌های مختلف تولیدی استان وارد کرده است.

شکل ۴۰-۱- آثار خشکسالی در منطقه گرمسیر استان

مهم‌ترین راهکارها در جهت پیشگیری و کاهش خسارات ناشی از خشکسالی در استان عبارت‌اند از :

– احداث سدهای متعدد در مسیر رودخانه‌های دائمی استان به منظور ذخیره‌سازی و تأمین آب

– ترویج فرهنگ مصرف بهینه آب

– تهیه طرح جامع خشکسالی در استان و تعیین مناطق آسیب‌پذیر در برابر وقوع خشکسالی

– برنامه‌ریزی استفاده از منابع آب بر اساس برنامه‌های توسعه مبتنی بر ظرفیت منابع

– آموزش مستمر عمومی مردم

– اجرای روش‌های سازه‌ای در جهت افزایش راندمان استفاده از آب (نهرها، گسترش سیاست‌ها و آبیاری نوین)

– جلوگیری از تخریب مراتع و جنگل‌ها با اجرای طرح‌های مرتع‌داری و خروج دام از مرتع

طوفان‌های تندری و تگرگ : براساس تحلیل آماری دراز مدت استان و تحقیق از نسل‌های گذشته تا قبل از دهه ۱۳۷۰

میزان رعد و برق و تگرگ در این استان زیاد بوده ولی به جهت خشکسالی‌های اخیر و تغییر الگوی بارش از میزان توفان‌های تندری در استان کاسته شده و بیشترین میزان رعد و برق در مناطق مرتفع و سردسیری استان اتفاق افتاده است.

یخ‌بندان سطح زمین در استان : سرمازدگی و یخ‌بندان و برف در استان در ماه‌های آبان، آذر، دی، بهمن و اسفند در مناطق سردسیری استان به تناوب وجود دارد و بیشترین یخ‌بندان در یاسوج و سی سخت اتفاق می‌افتد که می‌توان از طریق ایجاد حرارت به وسیله بخاری، آتش زدن کاه و گلش و شاخه‌های هرس شده، استفاده از دستگاه‌های مولد باد به منظور برهم زدن پایداری هوا و استفاده از هورمون‌های گیاهی تأخیر در شکوفه‌دهی و ... ، از خسارت ناشی از سرمازدگی جلوگیری کرد. پدیده گرد و غبار از جمله دیگر مخاطرات طبیعی در استان مثل سایر نقاط جنوب و جنوب غربی کشور است که خساراتی به استان وارد می‌کند. می‌توان با برنامه‌های کوتاه و بلند با این پدیده نیز مقابله کرد.

شکل ۴۱-۱- مشکلات ناشی از یخ‌بندان

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان کهگیلویه و بویر احمد

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

به دنبال شورش ایل بویراحمد در تیرماه سال ۱۳۴۳ شمسی طبق مصوبه مجلس شورای ملی وقت کهگیلویه و بویراحمد از استان‌های فارس و خوزستان جدا شد و با عنوان فرمانداری کهگیلویه و بویراحمد به مرکزیت یاسوج، مستقل شد و در خردادماه ۱۳۵۵ به استان تبدیل گردید. استان کهگیلویه و بویراحمد یکی از همگن‌ترین استان‌ها از لحاظ بافت فرهنگی، قومی و مذهبی است. به نقشه زیر نگاه کنید. این نقشه تقسیمات سیاسی استان کهگیلویه و بویراحمد را نشان می‌دهد.

– آیا شهرستان‌های استان خود را می‌شناسید و می‌توانید آنها را نام ببرید؟

– آیا می‌توانید شهرستان محل زندگی خود را روی نقشه استان نشان دهید؟

براساس آخرین تقسیمات سیاسی استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۳۹۰ دارای ۷ شهرستان، ۱۷ بخش، ۱۶ شهر، ۴۳ دهستان و ۱۷۹۵ آبادی دارای سکنه است. مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد شهر یاسوج است. مساحت استان کهگیلویه و بویراحمد ۱۵۵۰۴ کیلومتر مربع می‌باشد.^۱

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان

۱- مساحت موردنظر خاکی است و شامل مساحت دریاچه‌های داخلی نمی‌شود.

جدول ۱-۲- تقسیمات کشوری استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۳۹۰

شهرستان	مرکز	بخش	مرکز	شهر	دهستان	مرکز
بویراحمد	باسوج	۴	-	۵	۱۱	-
		مرکزی	سپیدار	-	سپیدار	سفیدار
			-	یاسوج مادوان	سررود شمالی	مادوان
					سررود جنوبی	تل خسرو
					کاکان	منصورخانی
					دشت‌روم	حسین‌آباد
		مارگون	مارگون	مارگون	مارگون	مارگون
					زیلایی	
		لوداب	گراب	گراب	لوداب	گراب
					چین	ظفر تهلابی
		کبگیان	چیتاب	چیتاب	کبگیان	چیتاب
					جنار	دم چنار
کهگیلویه	دهدشت	۴	-	۴	۱۲	-
		مرکزی	سوق	سوق	طیبه گرمسیری جنوبی	سوق
				دهدشت	دهدشت شرقی	ضرغام‌آباد
					راک	راک
					دهدشت غربی	سر مور
					دشمن‌زیاری	قلعه دختر
		لنده	لنده	لنده	طیبه گرمسیری شمالی	لنده
					عالی طیب	چهار راه
		چاروسا	قلعه رئیسی	قلعه رئیسی	طیبه سرحدی غربی	قلعه رئیسی
					طیبه سرحدی شرقی	جاورده

اسفندان	بهمتی سرحدی غربی	دیشموک	دیشموک	دیشموک		
دیشموک	بهمتی سرحدی شرقی					
پاتاوه آجم	آجم				سی سخت	دنا
-	۴	۲	-	۲		
توتنده	توتنده	سی سخت	سی سخت	مرکزی		
کریک	دنا					
پاتاوه	پاتاوه	پاتاوه	پاتاوه	پاتاوه		
دژک	سادات محمودی					
-	۴	۱	-	۲		
لیکک	بهمتی گرمسیری جنوبی	لیکک	لیکک		لیکک	بهمتی
کش کنان	کش کنان					
سرآسیاب	سرآسیاب	-	سرآسیاب	سرآسیاب یوسفی		
ممبی	بهمتی گرمسیری شمالی	-	ممبی	بهمتی گرمسیری شمالی		
-	۴	۱	-	۱	دوگنبدان	گچساران
امامزاده جعفر	امامزاده جعفر	دوگنبدان	دوگنبدان	مرکزی		
دیل	بویراحمد گرمسیری					
باباکلان	بی بی حکیمه				باشت	باشت
علی آباد	لیشتر					
-	۴	۱	-	۲		
سرآبنیز	سرآبنیز	باشت	باشت	مرکزی		
کوه مره خامی	کوه مره خامی					
بوستان	بابویی	-	بوستان	بوستان		
چاه تلخاب	تلخاب					
-	۴	۱	-	۲		
کره شهبازی	چرام	چرام	چرام	مرکزی	چرام	چرام
الغچین	الغچین					
سرفاریاب	سرفاریاب	-	سرفاریاب	سرفاریاب		
سواری	پشته زیلابی					
-	۴۳	۱۶	-	۱۷	یاسوج	استان

درس ۷ شیوه‌های زندگی در استان

عشایر ذخایر انقلاب‌اند

امام خمینی (ره)

به تصاویر زیر نگاه کنید. هر یک از آنها کدام یک از شیوه‌های زندگی در استان را نشان می‌دهند؟

شکل ۲-۲- شیوه زندگی عشایر

شکل ۲-۳- چشم اندازی از روستاهای پایکوهی استان

مسئولان موظف هستند به امر عشایر برسند و مشکلات آنها را برطرف کنند.

مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

زندگی کوچ نشین

به استناد حدیثی گهربار از پیامبر عظیم الشان اسلام (ص)، بهترین مردم کسانی هستند که بیشترین منفعت را برای جامعه دارند.

مدنیت امروزه، نظام‌های تحول یافته‌ای هستند که به تدریج در طول تاریخ و به سرعت در قرن اخیر از زندگی کوچرویی به سمت روستا و شهرنشینی تغییر معیشت داده‌اند.

سابقه زندگی عشایر در دامنه‌های زاگرس که استان مازندران نیز در این ناحیه قرار دارد، به علت وجود شرایط طبیعی (وجود کوهستان‌ها و دامنه‌های ییلاقی آنها از یک سو و دشت‌های قشلاقی مجاور آنها از سوی دیگر) دارای قدمتی چندین هزار ساله است.

شکل ۴-۲- کوچ عشایر

جغرافیای انسانی استان

ایلات و مناطق بیلاقی و قشلاقی و جمعیت عشایری استان : استان کهگیلویه و بویراحمد زیستگاه کوچ شش ایل بومی : بویراحمد، بهمئی، طیبی، دشمن زیاری، چرام و باشت و بایویی با ۱۶ تیره طایفه و ۱۸۱۶ اولاد می‌باشد. اقامت تیره‌هایی از ایلات قشقایی و ممسنی از استان فارس را در فصولی از سال، در استان می‌بایست به جامعه عشایری استان نیز اضافه گردد. جامعه عشایری کوچرو استان که ۱۲ درصد جمعیت استان را تشکیل می‌دهد، به استناد نتایج تفصیلی سرشماری سال ۱۳۸۷ در برگیرنده ۱۱۱۲۰ خانوار با جمعیتی بالغ بر ۷۰۷۶۲ نفر است. از این تعداد ۷۱۹۷ خانوار آن در دوره بیلاقی غالباً در شهرستان‌های بویراحمد و دنا اقامت دارند، که جمعیتی معادل ۴۴۷۴۴ نفر را در خود جای داده‌اند. در قشلاق نیز شهرستان‌های کهگیلویه و بهمئی و چرام ۶۲۳۴ خانوار با جمعیتی بالغ بر ۴۰۴۹۱ نفر و شهرستان‌های گچساران و باشت ۱۸۶۹ خانوار با جمعیتی معادل ۱۰۹۶۰ نفر از جامعه عشایری استان را در خود جای داده‌اند.

شکل ۵-۲- عشایر استان

شکل ۶-۲- نقش زنان در زندگی عشایر

نقش و اهمیت عشایر : عشایر همواره در طول تاریخ خدمات مختلف و ارزنده‌ای را در بخش‌های تولیدی و اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و حتی نظامی و دفاع از امنیت ملی به جامعه ایرانی ارائه داده‌اند. نقش عشایر در تولید و اقتصاد استان تأمین ۵۰ درصد مواد پروتئینی و لبنی استان (۷۹۱۰ تن گوشت قرمز معادل ۶۰/۵ درصد، ۲۷۶۰۰ تن شیر معادل ۳۹ درصد و ۲۸۴ تن پشم و مو و ۲۳/۲ درصد تولیدات باغی) است. این فقط بخشی از نقش این جامعه مولد و کم هزینه در تولید و اقتصاد استان است.

شکل ۷-۲- پشم چینی

شکل ۸-۲- نمونه‌ای از صنایع دستی عشایر

شکل ۹-۲- تأمین انرژی خورشیدی برای عشایر استان

شکل ۱۰-۲- تأمین آب برای عشایر استان

جغرافیای انسانی استان

– عشایر نقش مهمی در تولید صنایع دستی از جمله قالی، قالیچه، گبه، گلیم، زیلو، ورنی و جاجیم، پلاس (چادر) و حصیر در استان و کشور را به عهده دارند.

– با توجه به تنوع و تعدد ایل‌ها و طوایف عشایری در استان ما و دارا بودن ویژگی‌های فرهنگی، و آداب و رسوم و موسیقی‌های محلی و ... زندگی عشایر می‌تواند نقش مهمی در توسعه گردشگری، اکوتوریسم (طبیعت گردی)، توریسم فرهنگی و عشایری داشته باشد.

زندگی روستایی

این استان در امتداد رشته کوه‌های زاگرس قرار گرفته و پرچین و شکن‌ترین، ناهموارترین و خشن‌ترین سیمای این رشته کوه‌ها را به خود اختصاص داده است. قرار گرفتن بخش شمال و شمال شرق استان در مسیر پرچین و شکن سلسله کوه‌های زاگرس و بخش جنوب و جنوب غربی آن در دشت‌های پست ساحلی جنوب، سبب شده که بارزترین چهره زمین ساختی و متنوع‌ترین سیمای توپوگرافیک، و آب و هوا در این منطقه دیده شود. این ویژگی‌های مهم باعث شده جامعه روستایی متنوع و زیبایی در استان کهگیلویه و بویراحمد شکل بگیرد.

شکل روستاهای استان

روستاهای استان از نوع متمرکزند و به سه دسته تقسیم می‌شوند:

- ۱- روستاهای دشتی
- ۲- روستاهای پلکانی
- ۳- روستاهای طولی

شکل ۱۱-۲- روستای طولی توتنده

شکل ۱۲-۲- روستای پلکانی

بیشتر بدانیم

نام‌گذاری روستاهای استان تحت تأثیر عواملی بوده است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از :

۱- نام‌گذاری بر اساس یکی از عوامل جغرافیایی یا خصایص طبیعی منطقه : این گونه روستاها خود به چهار دسته تقسیم می‌شوند :

(الف) روستاهایی که نامشان متناسب با موقعیت عمومی یا موقعیت اختصاصی آنهاست : مانند : میان‌تنگان - پاده - چهارراه - راستکوه - سرآسیاب

(ب) روستاهایی که نامشان از گیاهان و حیوانات منطقه گرفته‌اند، مانند : چال‌انجیر، پازنان

(پ) روستاهایی که نام آنها از کوه، سرچشمه، رود و عوارض طبیعی دیگر منشأ می‌گیرد، مانند : سرتنگ وسطا - گچسر - آب شیرین - سرخیار - دم‌چنار

(ت) روستاهایی که بر اساس وضع اقتصادی و منطقه نام‌گذاری شده‌اند، مانند : گندمکال - جوکال

۲- نام‌گذاری تاریخی (مثلاً روستایی که بعد از انقلاب نام خود را از «جاخانی» به قیام تغییر داد).

(الف) شخصیت‌های محلی، مانند : اکبرآباد - حسین‌آباد - مال‌مال - مال‌آخوند

(ب) قلاع نظامی، مانند : قلعه دختر - قلعه رئیسی

(پ) اقوام و ملل، مانند : دشت روم - چیتاب

(ت) نام‌های مذهبی، مانند : امام‌زاده جعفر - بی‌بی حکیمه - بی‌بی خاتون

(ث) نام‌گذاری محلی، مانند : مالب - الگن

منابع درآمد روستاییان استان

با توجه به موقعیت جغرافیایی استان شیوه‌های تولید و منابع درآمد روستاییان این استان متفاوت است.

الف) کشاورزی: بخش عمده فعالیت‌های اقتصادی روستاهای استان را کشاورزی تشکیل می‌دهد که به دو صورت سنتی و

صنعتی انجام می‌گیرد.

۱- **زراعت:** به دلیل کوهستانی بودن، اراضی زراعی استان پراکنده‌اند و دارای محصولاتی از قبیل گندم، جو، عدس (عمدتاً

دیمی)، برنج، ذرت، کلزا، پیاز، گوجه فرنگی، خربزه، هندوانه و ... می‌باشند.

۲- **باغداری:** با توجه به شرایط متنوع آب و هوایی در استان انواع میوه‌های سردسیری (انگور، گردو، هلو، گیلاس، زردآلو،

سیب و ...) و گرمسیری (انار، مرکبات، خرما و ...) وجود دارد که بخشی در استان به مصرف می‌رسد و مابقی به استان‌های هم‌جوار و حتی کشورهای حاشیه خلیج فارس صادر می‌گردد.

۳- **شیلات:** وفور و کیفیت بالای آب استان شرایط پرورش ماهیان سردآبی را فراهم کرده است (از قبیل قزل‌آلا- کپور و

غیره...).

۴- **زنبورداری:** وجود مراتع وسیع، جنگل‌های انبوه، تنوع گیاهان مرتعی و تنوع اقلیمی مناسب زمینه پرورش و نگهداری

زنبورداری عسل را فراهم کرده است.

۵- **دامداری:** این استان کوهستانی است و مراتع وسیع آن از جمله قابلیت‌های مهم برای ایجاد دامداری سنتی و صنعتی

می‌باشد. در سال‌های اخیر نیز دامداری به سبک جدید علمی در بعضی از مناطق استان رواج یافته است. مثل گاو‌داری‌های شیری، صنعتی، پرواربندی بره و گوسفند، مرغداری صنعتی؛ به تبع آن کشتارگاه‌های صنعتی ایجاد شده است.

ب) صنایع دستی: میل به زندگی شهری و مهاجرت‌های بی‌رویه و عدم توجه به تولیدات روستایی (روستای مولد)، صنایع دستی

نه تنها رونق نیافته بلکه از آنچه بوده محدودتر شده است. ولی هنوز در برخی از نقاط استان بافت قالی، جاجیم، گلیم، پلاس (چادر) و گبه رواج دارد.

شکل ۱۳-۲- فعالیت زراعی روستاییان

شکل ۱۴-۲- پرورش ماهی سردابی

زندگی شهری

سابقه شهرنشینی در استان

شهرنشینی در استان از سابقه دیرینه‌ای برخوردار است و به قبل از اسلام برمی‌گردد. شهر قدیمی دهدشت یا بلاد شاپور و تل خسرو در ۵ کیلومتری جنوب شهر فعلی یاسوج از نقاط باستانی این استان است. محدوده کنونی استان نیز تا سال ۱۳۳۷ با اکثریت مطلق به صورت زیستگاه عشایر و محل سکونت ایلات بوده است.

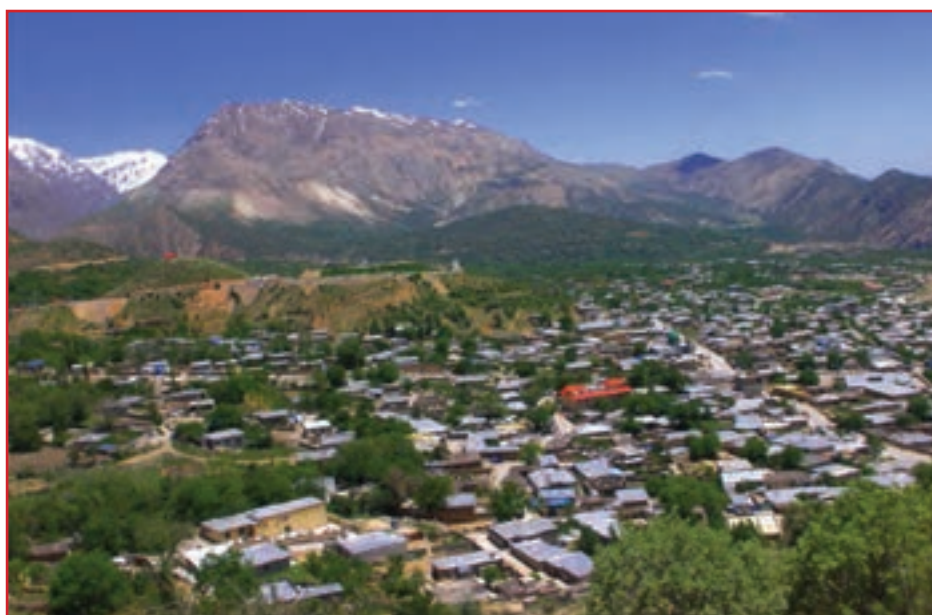
شکل ۱۵-۲- بلادشاپور

شکل ۱۶-۲- تأسیسات نفتی گچساران

مکان‌یابی شهرهای استان : در استان کهگیلویه و بویراحمد با توجه به پستی و بلندی زمین می‌توان محل استقرار شهرها را به شکل‌های زیر تقسیم کرد :

۱- شهرهای واقع در ناحیه کوهستانی مرتفع : با توجه به شکل ۱۷-۲ کدام شهرهای استان در این ناحیه قرار دارند. این شهرها در مناطق بیلاقی استان شکل گرفته‌اند که از آن جمله یاسوج، سی‌سخت، مارگون را می‌توان نام برد.

شکل ۱۷-۲- شهر کوهپایه‌ای سی‌سخت

- ۲- شهرهای واقع در کوهپایه‌ها؛ با توجه به شکل ۲-۱۸ کدام شهرهای استان در این ناحیه قرار گرفته‌اند؟ معمولاً این مناطق گرمسیری؛ مثل باشت، چرام و دهدشت می‌باشند.
- ۳- شهرهای واقع در پیش کوه‌های زاگرس: که با توجه به شکل ۲-۱۹ شهرهای دوگنبدان و سوق - لیکک و ... در میان تپه ماهورها شکل گرفته‌اند.

شکل ۲-۱۸ - شهر لیکک

شکل ۲-۱۹ - شهر دوگنبدان

درس ۸ جمعیت استان

شناخت ویژگی‌های جمعیت در هر سطح کشور (استان، شهرستان و ...) به عنوان یکی از ابزارهای مهم در امر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و ... محسوب می‌گردد.

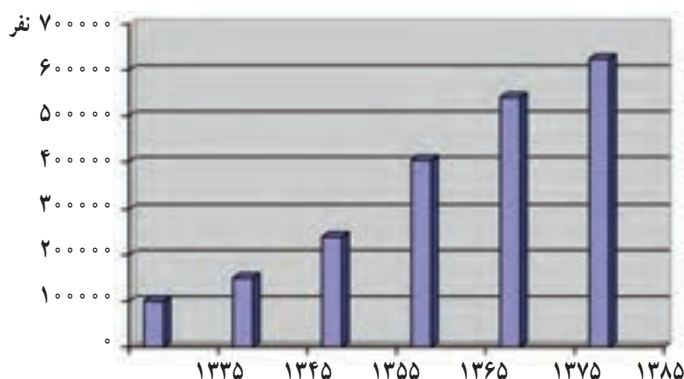
ویژگی‌های کلی جمعیت استان

جمعیت استان ما طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۸۵ برابر ۶۳۴۲۹۹ نفر بوده که ۹٪ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. ۴۷/۶۴ درصد از جمعیت استان در نقاط شهری و ۵۲/۳۶ درصد آن در نقاط روستایی و عشایری سکونت دارند. بیشترین جمعیت استان ما در سرشماری ۱۳۸۵ مربوط به شهرستان بویراحمد با ۲۱۷۷۴۱ نفر و کمترین جمعیت مربوط به شهرستان بهمئی ۳۵۶۳۷ نفر است.

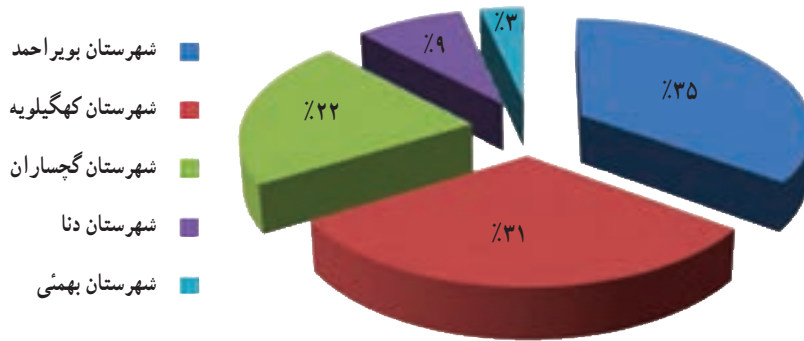
بیشترین نرخ رشد جمعیت در این دهه مربوط به شهرستان بهمئی معادل ۹/۸۳ درصد و کمترین نرخ رشد جمعیت در همین دوره مربوط به شهرستان دنا با ۷٪ درصد و بالاترین نسبت شهرنشینی مربوط به بویراحمد با ۴۷/۷ درصد و کمترین میزان شهرنشینی شهرستان که معادل ۱۲/۸ درصد بوده است.

پراکندگی جمعیت

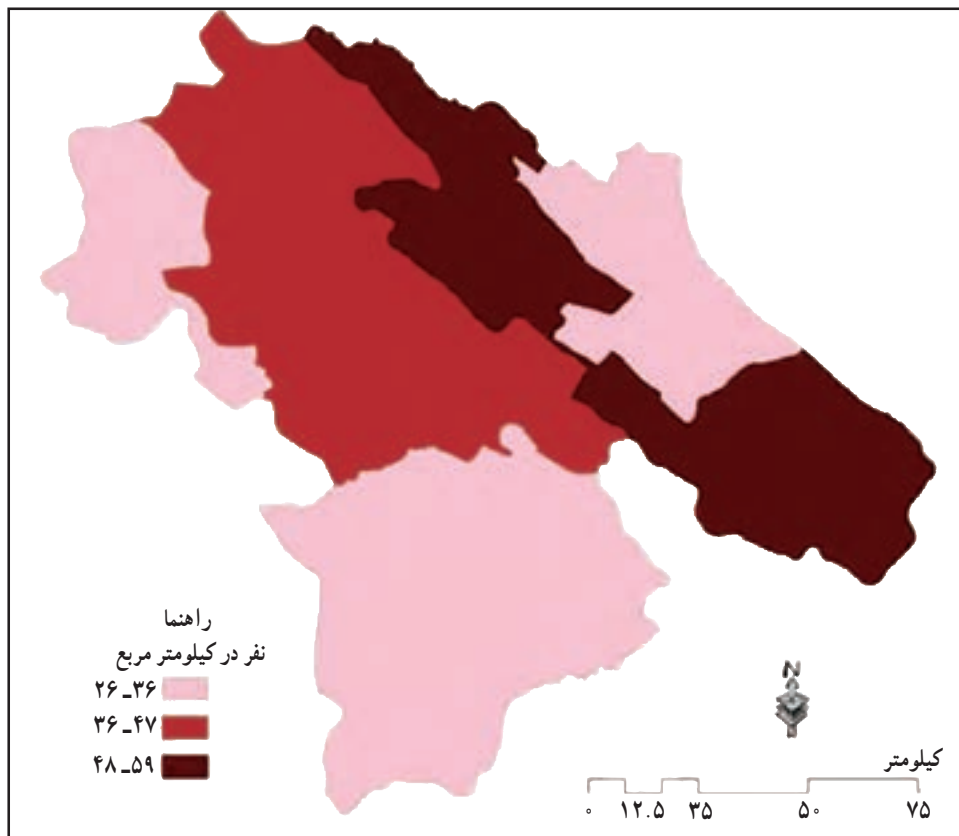
از لحاظ میزان پراکندگی جمعیت، شهرستان بویراحمد با ۳۹ درصد، پر جمعیت‌ترین و شهرستان گچساران با ۲۳ درصد کم جمعیت‌ترین شهرستان استان بوده‌اند. میانگین تراکم نسبی جمعیت استان ۳۳/۵ نفر در هر کیلومتر مربع است و شهرستان بویراحمد، به دلیل وجود مراکز سیاسی و اداری و شرایط آب و هوایی مناسب با ۳۸/۶ نفر در کیلومتر مربع پر تراکم‌ترین و شهرستان گچساران با ۲۸/۶ نفر در کیلومتر مربع، کم تراکم‌ترین ناحیه استان به شمار می‌رود.

شکل ۲۰-۲ نمودار روند تغییرات جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵

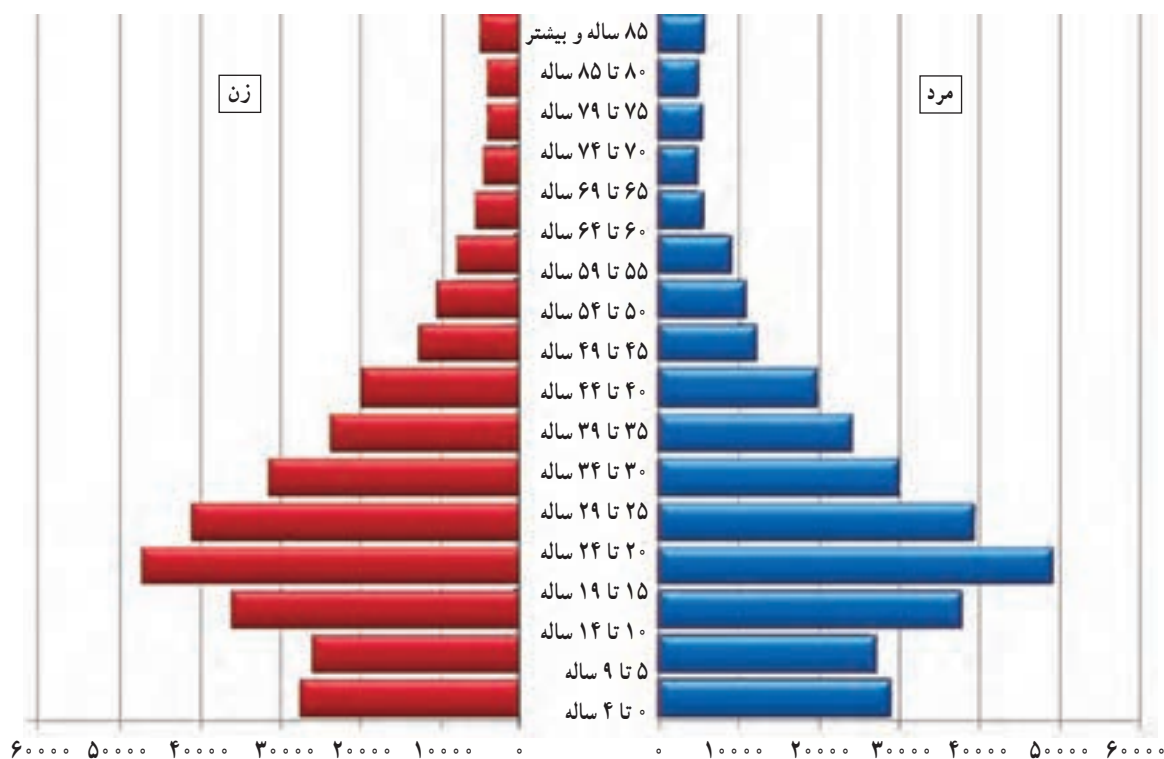
شکل ۲۱-۲- نمودار درصد توزیع جمعیت در شهرستان‌های استان در سال ۱۳۸۵

شکل ۲۲-۲- تراکم نسبی جمعیت استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۸۵

ساختمان سنی جمعیت

به‌طور کلی، کشور ما از نظر ساختمان سنی جمعیت جامعه‌ای جوان به‌شمار می‌آید و حدود ۷۰٪ جمعیت آن را افراد کمتر از ۴۰ سال تشکیل می‌دهند. هرم سنی جمعیت استان ما نشان می‌دهد که در دوره‌های گذشته جمعیت استان رشد بالایی داشته و در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵ این رشد کاهش یافته است.

شکل ۲۳-۲. هرم سنی استان کهگیلویه و بویراحمد سال ۱۳۸۵

مهاجرت

استان کهگیلویه و بویراحمد در دوره سال‌های ۶۵-۱۳۵۵ یکی از استان‌های مهاجرپذیر کشور بوده است. در این دوره استان ما با خالص مهاجرت ۷ هزار نفر، مهاجر پذیر بوده است، اما در دوره سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ روند مهاجرت استان برعکس شده؛ یعنی از مهاجرپذیر به مهاجرفرست تبدیل شده است و در نهایت استان کهگیلویه و بویراحمد در دوره سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ نیز یکی از استان‌های مهاجرفرست کشور بوده است. در همین دوره استان ما در میان استان‌های مهاجرفرست با مهاجرفرستی ۱۵ هزار نفری در مقایسه با جمعیت استان در رده دهم کشور قرار گرفته است. در این دو دوره ۲۸ هزار نفر به استان وارد و ۴۳ هزار نفر از استان خارج شده‌اند. مهاجران وارد شده به استان ۶٪ درصد کل مهاجران کشور را تشکیل می‌دهند، در حالی که مهاجران خارج شده از استان ۹۱٪ درصد کل مهاجران خارج شده در سطح کشور می‌باشند.

در مقایسه مهاجرت در استان و کشور ملاحظه می‌شود که سهم استان در مهاجرفرستی در دوره سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ تقریباً ثابت مانده و استان ۹٪ درصد از مهاجران خارج شده در کل کشور را به خود اختصاص داده است.

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان کهگیلویه و بویر احمد

درس ۹ آداب و رسوم مردم استان

فرهنگ را می‌توان مجموعه رفتارهای اکتسابی و ویژگی‌های اعتقادی اعضای یک جامعه دانست. فرهنگ تعیین‌کننده چگونگی تفکر و احساس اعضای جامعه است. با توجه به گستردگی فرهنگ قسمتی از آن را با عنوان «فرهنگ عامه» مورد بررسی قرار می‌دهیم. به مجموعه‌ای از آداب و رسوم، عقاید، افسانه‌ها، ترانه‌ها و شیوه‌های لباس پوشیدن، غذا خوردن، برگزاری جشن‌ها و سوگواری‌ها، صنایع دستی، زبان، گویش و... که توسط مردم یک سرزمین استفاده می‌شود، فرهنگ عامه می‌گویند. فرهنگ هر جامعه‌ای ویژگی منحصر به فرد آن جامعه است که آن را از بقیه جوامع جدا می‌کند و با انتقال آن به نسل‌های آینده باعث حفظ و دوام آن می‌گردد.

زبان و گویش

اولین گروه ساکن در منطقه کهگیلویه و بویراحمد عیلامیانی بودند که زبانشان انزانی بود. اما با تسلط اقوام آریایی پارسی در این منطقه، پارسی قدیم زبان رسمی آن شد. در دوره ساسانی زبان پهلوی رایج شد و با گذشت چندین هزار سال، هنوز مردم این استان به زبان قدیم پارسی پهلوی وفادار مانده و به گویش لری تکلم می‌کنند. البته درصد اندکی از مردم استان که عموماً هم در شهرستان گچساران ساکن‌اند به زبان ترکی صحبت می‌کنند.

شکل ۱-۳- نقشه پراکندگی گویش استان کهگیلویه و بویراحمد

- دنا: گویش لری
- بویراحمد: گویش لری
- دهدشت: گویش لری
- لیکک: گویش لری
- گچساران: گویش لری و ترکی

ادبیات قومی

شعرها: شعرهای حماسی مهم در ایلات قدیم وجود داشت و شاعران دربارهٔ جنگ‌هایی که میان طوایف روی می‌داد، اشعاری می‌سرودند که پس از مرگ یا کشته شدن دلیران ایلی و یا در حیات آنان، افراد محلی که دارای صوتی نیکو و آوازی رسا بودند آنها را می‌خواندند. در میان مردم کهگیلویه و بویراحمد اشعار حماسی شاهنامهٔ فردوسی از جایگاه خاصی برخوردار است و افراد شاهنامه خوان تمامی ابیات و صحنه‌های نبرد را از حفظ می‌خوانند. به نظر می‌رسد زندگی عشایری همواره با همهٔ سختی‌های آن و تلاش افراد باسواد برای حفظ هویت ملی از مهم‌ترین انگیزه‌های قومی برای حفظ ادبیات شفاهی در قالب اشعار شاهنامه به صورت شفاهی و شنیداری بوده است. زیرا بسیاری از شاهنامه خوانان کنونی فاقد سواد خواندن و نوشتن هستند. از دیگر ادب شفاهی در استان باید از تک بیتی‌ها و یا دو بیتی‌ها یاد کرد.

از دیگر جلوه‌های فرهنگ شفاهی، قصه‌ها و ضرب‌المثل‌هاست.

بیشتر بدانیم

ضرب المثل‌ها

ضرب المثل‌ها جملات عامیانه‌ای هستند که در درون خود رویدادهای تاریخی، تجارب، هنجارها و ارزش‌های جامعه را در بر می‌گیرند و به طور غیر مستقیم مطالب آموزنده‌ای را به مخاطبان خود انتقال می‌دهند. ضرب المثل‌ها جملاتی کوتاه‌اند که با کنایه و طنز آمیخته‌اند. در زیر به نمونه‌ای از این ضرب المثل‌ها اشاره می‌شود.

عَجَلْ کار شیطان : عجله کار شیطان است.

هر کوری جلو پاش بهتر ایینه : هر فرد نایبایی جلوی پایش را بهتر از دیگران می‌بیند.

در تُوَنهٔ ای گُم تو دیوار تو گوش بگر : به در اشاره می‌کنم دیوار تو بشنو. کنایه برای اشخاص دیر فهم است.

گدا آرایشش سهیه اما تُریش پره : گدا اگر رویش سیاه است، اما تو پره‌اش پر است. در مورد قانع بودن به کار می‌رود.

هر کس سی هر کس چه واکند خُش ای یفته مین چه : هر کس برای کسی چاه بکند خودش در چاه می‌افتد.

درو و دیر ای شله : دروغ از دور می‌لنگد. در مورد رسوایی و آشکاری دروغ استفاده می‌شود.

سوار غم پیاده نی خَرَه : سوار به فکر پیاده نیست.

تو که شوم نداری سی چه مهمون ای گری : تو که شام نداری چرا مهمان می‌گیری. کنایه در مورد افراد پر ادعا است.

می کلا نه کلایه : مگر کلاغ نه کلاغ است. کنایه در مورد شاخ و برگ دادن و پرحرفی کردن.

دندون درد درمونش کشیدنه : دندانی که درد می‌کند، درمانش کشیدن است. در مورد دست شستن از کاری که دیگر ثمری ندارد.

تعدادی از ضرب‌المثل‌هایی را که در شهر شما رایج است، جمع‌آوری کنید و در کلاس ارائه دهید.

بیشتر بدانیم

لالایی‌ها

لالایی‌ها بخشی از ادبیات شفاهی هستند که هم مفهوم زیبایی دارند و هم آهنگ آنها دل‌نشین و روح‌نواز است که مادران مهربان و دلسوز برای کودکانشان در گهواره زمزمه می‌کنند. لالایی‌ها در گذشته از اعتبار و ارزش بسیار بالایی برخوردار بودند و هرگاه کودکی با گریه‌های خود اظهار بی‌تابی می‌کرد، مادر دلسوز در کنار گهواره او می‌نشست و با سر دادن ترانه‌های لالایی، کودک دل‌بند خود را به آرامش دعوت می‌کرد.

شکل ۲-۳

لَا لَا گل عزیز ترمه بوشم

کجا بردی کلید عقل و هوشم

بخواب عزیز ترمه بوش من

کجا بردی کلید عقل و هوش من

لَا لَا گلِ دُرْدَنَه مُو

چراغ روشنی هونه مو

بخواب ای گل دردانه من

چراغ روشنایی بخش خانه من

لَا لَا گل تنگس: بخواب ای گل درخت تنکس من

بیات رَهتِه من مجلس: پدرت رفته است داخل مجلس

بازی‌های محلی

از زمان‌های بسیار دور نوجوانان و جوانان و حتی افراد مسن‌تر با تهیه انواع وسایل ورزشی و پرداختن به ورزش‌های گوناگون، به صورت گروهی و دسته‌جمعی به رقابت و زورآزمایی می‌پرداختند، تا هم خود را سرگرم کنند و هم روحیه غیرت، شجاعت و سلحشوری را در نهاد خود زنده و تقویت نمایند تا جسمی ورزیده، روحی پر نشاط و فکری سالم داشته باشند.

بازی به عنوان یک عامل فرهنگی برای مبارزه با خصلت‌های ناپسند انسانی است و در برابر مفاسد اجتماعی و عادات مضرّ برای نوجوانان نقش بازدارنده دارد. دین اسلام افسردگی، تبلی، خمودگی و کم کاری را از عادات زشت برشمرده است.

شکل ۳-۳- نمونه‌هایی از بازی‌های محلی

بازی‌های محلی جزئی از سنن و آداب و رسوم اند و در شالوده نظام اجتماعی فرهنگی جایگاه ویژه‌ای دارند و اغلب متناسب با فرهنگ و شرایط محیطی جوامع شهری و روستایی مورد توجه قرار می‌گیرند. در این استان بیش از ۶۰ نوع بازی محلی وجود دارد. نمونه‌هایی از این بازی‌ها عبارت‌اند از: بازی الختر، چوگو، گورنا، بندو پا، کِل کِلَة بَرَد، دوزگو، چندان، سوار کاری، گُوشْتِه‌ری و غیره.

صنایع دستی

صنایع دستی استان کهگیلویه و بویراحمد از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. قالی، قالیچه، گلیم، گبه، خورجین، جاجیم و ... از محصولات صنایع دستی استان محسوب می‌شوند.

پوشش سنتی مردم استان

پوشاک هر قومی معرف هویت آن قوم است. در کهگیلویه و بویراحمد بنا به فرهنگ و اعتقادات و باورهای مذهبی و ملی و تحت تأثیر آب و هوای استان از لباس‌های ویژه‌ای استفاده می‌کنند.

بیشتر بدانیم

پوشاک زنانه: شامل سه بخش اصلی: سرپوش، بالا تنه و پایین تنه است که مجموع این سه بخش پوشش کاملی را برای زنان به همراه دارد.

پوشاک مردانه: جبه که در گویش محلی جقه نامیده می‌شود بسیار نازک و کرم رنگ و تا زانو می‌آید و به وسیله نخ ابریشمی به نام زناره (Zonare) به صورت ضربدر، به دور سینه بجای دکمه پیچیده می‌شود. جبه دارای آستین گشاد و کوتاه بوده و اغلب در جنگ‌ها مورد استفاده مردان قرار می‌گرفته است.

دلک مردانه: به شکل جقه کوتاه از جنس پارچه اطلسی، دارای آستر، بلند و فاقد دکمه بوده، یقه ندارد و جلوی آن سرتاسر باز است که روی آن شال بسته می‌شود.

شال: پارچه‌ای سفید یا کرم رنگ بوده است که تا ۲ متر درازا داشته و آنرا بر روی «دلک» به دور کمر می‌بسته‌اند.

کلاه: کلاه مردان این دیار به شکل کاسه و سفت و محکم و از جنس پشم گوسفند بوده است.

شکل ۳-۴- لباس محلی مردان بویراحمد

دین

دین یکی از عوامل مهم همبستگی جامعه است. در این استان اعتقادات مذهبی عنصر جدا نشدنی از زندگی اجتماعی و فردی مردم است؛ به طوری که بدون در نظر گرفتن عنصر مذهب تعریف و تبیین فرهنگ این مردم و زندگی جمعی آنان تقریباً غیر ممکن است. با توجه به آمارهای موجود ۹۹/۸۶ درصد جمعیت استان مسلمان و شیعه اثنی عشری هستند و به طور عمده تحت تأثیر جاذبه‌های دین جان بخش اسلام قرار گرفته‌اند.

به هر حال رفتار دینی مردم استان در گرامی داشت اعیاد اسلامی، عزاداری سالار شهیدان(ع) تکیه اساسی بر حرمت ویژه روزهای وفات ائمه، نامگذاری فرزندان خود به نام بزرگان دین و ائمه اطهار (ع) همه نشانگر عمق تعصب و ارادت خاص این مردم به اسلام و شعائر و آئین‌ها و دستورات آن است.

شکل ۵-۳- مراسم عاشورای حسینی

اعتقادات و باورها

زندگی اجتماعی در هر جامعه‌ای آمیخته به باورهای عمیقی است که به زندگی مردم جهت می‌دهد. از قدیم الایام تاکنون مردم استان دارای باورهای خاص خود بوده‌اند و به آن عمیقاً اعتقاد داشته‌اند و هنوز هم به بسیاری از آنها عمل می‌کنند. آب ریختن پشت سر مسافر: به اعتقاد زنان کسی که به سفر می‌رود، برای تسریع در بازگشت او باید پشت سرش آب پاشید و همین‌طور می‌گویند اگر در کفش مسافر مقداری جو، بدون اینکه مسافر بفهمد پنهان کنند، او زود به خانه برمی‌گردد.

با پرس وجو و مصاحبه با افراد مطلع چند مورد دیگر از باورها و اعتقادات عامیانه مردم شهر یا روستای خود را جمع‌آوری و در کلاس ارائه کنید.

جشن‌ها و آئین‌ها

- ۱- **عید نوروز**: سال نو بنا بر اعتقادات قومی منطقه سرآغازی است برای از میان بردن کینه‌ها و گرایش به صلح و آشتی. عید نوروز از جشن‌های بسیار پر اهمیت است که مراسم خاص خود را دارد، از جمله چند روز قبل از سال نو خانم‌ها با خانه تکانی و تمیز کردن خانه‌های خود به استقبال بهار می‌روند و از چند هفته قبل از نوروز گندم، عدس یا ماش می‌کارند تا از آن به عنوان سبزه سفره هفت سین استفاده کنند. خانواده‌هایی که عزیزانشان را از دست داده‌اند، چند روز قبل از آغاز سال نو، غذایی محلی به نام شیر برنج (تهیه شده از شیر، برنج، رازیانه یا سیاهدانه) تهیه می‌کنند و به نام عیدی مردگان برای شادی روح امواتشان خیرات می‌کنند. در موقع تحویل سال نو اعضای خانواده کنار همدیگر و بر روی سفره هفت سین می‌نشینند و سال نو را آغاز می‌کنند. در اولین روز سال نو مردم به دیدار بزرگان فامیل خود می‌روند و سال نو را به آنها تبریک می‌گویند. همین‌طور در این روز مردم به دیدار ماتم‌زدگان و سوگواران قوم خود می‌روند و جامه سیاه را از تن آنها به‌در می‌آورند و اصطلاحاً آنان را از عزا درمی‌آورند و ادای احترام می‌کنند.
- ۲- **عید فطر**: یکی از عیدهای بزرگ اسلامی است که در روز اول ماه شوال برگزار می‌شود. مراسم عید فطر با دادن فطریه و خواندن نماز عید فطر آغاز می‌شود و بعد از نماز عید فطر مردم برای تبریک گفتن به خانه‌های همدیگر و بزرگان می‌روند.

بیشتر بدانیم

موسیقی

موسیقی در کهگیلویه و بویراحمد جایگاه خاصی در زندگی روزمره دارد. به هنگام شادی و غم و همچنین در هنگام کوچ چرای گوسفندان هر کدام نوع خاصی از موسیقی به کار می‌رود. چوپانان در صحرا و نوازندگان حرفه‌ای در مجالس و شب نشینی‌ها از نی استفاده می‌کنند. علاوه بر نی، دهل و نقاره و کرنا و ویلن از دیگر ادوات نوازندگی است.

شکل ۶-۳- موسیقی محلی

فصل چهارم

پیشینه تاریخی و مفاخر استان کهگیلویه و بویر احمد

درس ۱۰ پیشینه تاریخی و مفاخر استان

استان کهگیلویه و بویراحمد، سرزمینی باستانی و ناشناخته است، که رازهای بسیاری را در سینه خود نهفته دارد. هدفمند بودن و پراکندگی پژوهش‌های باستان‌شناسی در دهه‌های گذشته باعث شد تا برخی مناطق ایران، از جمله این استان، از نظر قدمت و آثار تاریخی، به رغم داشتن قابلیت‌های فراوان کمتر مورد توجه قرار گیرد. یکی از موضوعات مهمی که باید بدان توجه کرد نقش بینابینی و ارتباطی این استان است که بین سه ناحیه تأثیرگذار تاریخی ایران یعنی، فارس، اصفهان، خوزستان قرار داشته است. در این درس سعی بر آن داریم تا بخشی از این تاریخ را با هم مرور کنیم.

پیشینه سکونت انسان در سطح استان

اهمیت استان کهگیلویه و بویراحمد محدود به آثار به جای مانده از دوران تاریخی نیست. بلکه با مطالعات باستان‌شناسی انجام گرفته در این استان، قدمت آن به دوران پارینه سنگی می‌رسد. دسترسی شکارگر در دوره‌های پارینه سنگی به منابع کوهستان و دشت از دلایل انتخاب این منطقه برای استقرار در این سرزمین بوده است. شرایط مساعد زیست محیطی در دشت‌های استان همچون دشت‌های دهدشت، کلاچو، سمغون و حاشیه رود مارون در شکل‌گیری استقرارهای آغازین دوره نوسنگی در این استان نقش اساسی داشته است. مهم‌ترین محوطه‌های شناسایی شده در استان از دوره نوسنگی عبارت‌اند از تل بردی، تپه بی‌بی زلیخایی، تل گل گندم کش، تل کوچک، گپ، تل شوولی. از دوره پیش از تاریخ آثار و شواهد بسیاری وجود دارد که بیشتر به شکل تپه و محوطه که از جمله می‌توان به تل خسرو، تپه ده و ده، محوطه موردراز، تل گهی، تل مهره‌ای، محوطه باغ بند، پناهگاه صخره‌ای دالو، محوطه تل مسجدی، محوطه و قلعه سرپری، تل تویی، اشکفت شلی، تلی صراص، محوطه دلی باسیر، اشکفت بندی و محوطه کف برکه‌ای اشاره کرد. تپه‌های باستانی استان کهگیلویه و بویراحمد با توجه به سفال‌های به‌دست آمده از آنها یک جمله (تپه ده و ده) در شهرستان گچساران قدمتی برابر با هزاره سوم پیش از میلاد مسیح را نشان می‌دهد.

شکل ۱-۴- تل خسرو یاسوج

کهگیلویه و بویراحمد قبل از اسلام

استان کهگیلویه و بویراحمد در دوره عیلامی جزء اتران شرقی بود. آثار متعددی از دوره عیلامی در استان وجود دارد که از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به گورستان چال شاهین در روستای لما از توابع شهرستان دنا اشاره کرد که متعلق به هزاره اول یا پیش از میلاد است.

با آمدن پارس‌ها به این نواحی و قدرت گرفتن شاهان اولیه هخامنشی، این منطقه خاستگاه تمدن هخامنشی نیز به حساب می‌آید. امپراتوری هخامنشی دارای ۲۳ استان (ساتراپ) بود که ساتراپ پارس یکی از آنها به شمار می‌رفته است. کهگیلویه و بویراحمد بخشی از ساتراپ پارس بوده است. پایه‌های پل هخامنشی در کنار شهر پاتاوه و پایه پل هخامنشی تخت شاه نشین و حماسه ملی آریو برزن این موضوع را تأیید می‌کند.

شکل ۲-۴- پل قدیمی پاتاوه از دوره هخامنشیان

شکل ۳-۴- پایه پل تخت شاه نشین

شکل ۴-۴- نقوش برجسته سروک

شکل ۴-۵

کهگیلویه و بویراحمد پس از ورود اسلام تا دوران صفویه

پس از ورود اسلام به ایران، مردم این منطقه اسلام را پذیرفتند و بعدها به مذهب تشیع گرویدند. دیلمیان این منطقه را از مکان‌های خوب برای تبلیغ و نیز پایگاه قدرت خود می‌دانستند. وجود اماکن مذهبی و امام زاده‌های متعدد نشانگر عمق ارادت مردم استان به اهل بیت عصمت و طهارت و مذهب تشیع است.

در دوره سلجوقی این استان به عنوان بخشی از سرزمین‌های اتابکان لر درآمد. مردم این منطقه در مقابل مغول‌ها مقاومت زیادی کردند و در دوره تیموریان با وجود مقاومت مردم این سرزمین به تصرف تیمور درآمد. در این برخوردها ایل بویراحمد شجاعت خود را نشان داد. در این دوره قدرت یابی طوایف کهگیلویه از یک سو و خرابی ارجان از سوی دیگر سبب شد تا به تدریج در بیشتر نوشته‌ها از کلمه کوه گیلویه استفاده شود.

کهگیلویه و بویراحمد از دوران صفوی تا انقلاب اسلامی

با تأسیس دولت صفویه و پس از ایجاد وحدت ملی توسط این سلسله حکومتی، کشور ایران به ایالات متعددی تقسیم شد. یکی از این ایالت‌ها، کوه گیلویه بود که جای ارجان سابق را گرفت. این ایالت سرزمین‌های وسیعی از اصفهان تا خلیج فارس را شامل می‌شد. در این زمان کار اداره ایالت کوه گیلویه به قبیله افشار واگذار شد. از زمان شاه طهماسب شهر دهدشت به عنوان کرسی و مرکز ایالت کوه گیلویه انتخاب شد. این ایالت در دوره صفویه از اهمیت خاصی برخوردار گردید، به طوری که راه ارتباطی اصفهان به بنادر جنوبی از این ایالت می‌گذشت. موقعیت سوق الجیشی از یک سو و توان نظامی و رزمی مردم آن در حراست از میهن و مقابله با دشمنان از دلایل اهمیت آن بود. در پایان حکومت صفوی، این منطقه به نام کهگیلویه و بهبهان معروف شد.

درس ۱۱ نقش مردم در دفاع از کبان و مرزهای ایران اسلامی

ما برای درک کامل ارزش و راه شهیدان فاصله‌ای طولانی را باید بپیماییم.

امام خمینی (ره)

استان ما به دلیل موقعیت جغرافیایی خود در طول تاریخ به سبب راه ارتباطی شمال و جنوب و موقعیت سوق الجیشی آن همچنین استعداد توان رزمی و نظامی (روحیه سلحشوری) مردم آن در حراست از میهن و مقابله با متجاوزان مورد توجه بوده است، اما پررنگ‌ترین جلوه پاسداری مربوط به دوران هشت سال دفاع مقدس است.

شکل ۶-۴- اعزام نیرو به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل

نقش رزمندگان و مردم استان در دفاع مقدس

رزمندگان و مردم غیرتمند استان قبل از آغاز جنگ تحمیلی با توجه به شرارت گروه‌ها و احزاب منحرف با حضور در کردستان مبارزات سرسختانه‌ای را علیه مخالفان و دشمنان نظام جمهوری اسلامی آغاز کرده و پس از شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در تمامی مراحل جنگ حضور فعالی در دو جبهه «رزم و پشتیبانی» داشتند. مردم این استان همپای سایر اقشار ملت ایران به دلیل داشتن روحیه عشایری و آشنایی با فنون جنگ‌های نامنظم، با اعزام نیروهای خود در سال ۱۳۵۹ به جبهه‌های جنگ علاقه‌مندی خود را به نظام مقدس جمهوری اسلامی و عشق به حضرت امام (ره) رهبر کبیر انقلاب نشان دادند.

پیشینه و نقش رزمندگان استان در جبهه رزم دفاع مقدس

اعزام نیروهای مردمی به همراه نیروهای نظامی و سپاه پاسداران و تشکیل یگان‌های رزمی نیروهای استان در قالب تیپ و لشکرهای مختلف از جمله لشکر ۱۹ فجر - تیپ ۳۳ مهدی، تیپ فاطمه زهرا (س)، احمد بن موسی، امام سجاد، تیپ امام حسین (ع)، لشکر ۸ نجف، لشکر ویژه شهداء، ۲۵ کربلا و ... حضور فعال در عملیات‌های متعددی از جمله شکستن حصر آبادان، طریق القدس، فتح المبین، بیت المقدس، رمضان، محرم، والفجر مقدماتی، بدر، خیبر و ... داشتند.

شرحی مختصر درباره حماسه و نقش استان در حماسه پد خندق: غیور مردان استان ما به طور مداوم همراه و همدوش سایر استان‌ها در مناطق جنگی در عملیات‌های متعددی شرکت نمودند، اما اوج حماسه این دلاور مردان گمنام در واپسین روزهای جنگ در پد خندق اتفاق افتاد. این حادثه تاریخی را جوانانی خلق کردند که در عملیات‌های مختلف افتخارات بی‌شماری نصیب اسلام و ایران نموده و در فاو تحسین جهانیان را برانگیختند و در کربلای ۴ و ۵ جزء نیروهای فاتح و نیز بیشترین موقعیت‌ها را در کردستان ایجاد کردند.

شکل ۷-۴- جمعی از رزمندگان استان

شکل ۸-۴- حضور رهبر معظم انقلاب در بین رزمندگان استان

تعداد شهدای استان: از افتخارات این استان در دفاع مقدس کسب مقام اول در اعزام نیرو از نظر جمعیت به جبهه‌های جنگ و اهداء ۱۸۰۰ شهید، ۳۳۰۰۰ رزمنده، ۱۳۰۰۰ جانباز، ۳۱۰ نفر آزاده، که ۲۷۰ نفر از شهدا پاسدار، ۳۰۰ نفر سرباز و بقیه بسیجی بوده‌اند.

شکل ۹-۴- یادمان شهدای گمنام

هرگز گمان مبر که به پایان رسیده‌ایم
حالا به اوج قله عرفان رسیده‌ایم
ما در حضور برف و بلوط و بهار و باد
جان داده و به منزل جانان رسیده‌ایم

نهایت حقیقت جهان پرورش انسانهایی است که در برابر شدائد بر
هر چه ترس و شک و تعلق است غلبه کنند و حسینی شوند

شکل ۱۰-۴- گلزار شهدای روستای ده بر آفتاب (یاسوج)

بعضی از حماسه آفرینان دفاع مقدس در استان

شهادت عبدالمحمد تقوی

شهادت عباس آزادی

شهادت سیدهمت الله غریبی

شهادت کریم عمادی

شهادت سیدابوالنصیب حسینی

شکل ۱۱-۴ - شهدای روحانی در استان

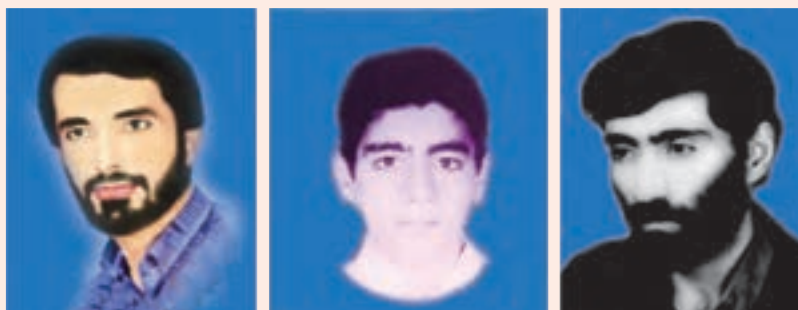

شهادت الله کرم خرسندیان

شهادت حجت الاسلام محمد خرسندیان

شهادت الله کس نوری بخش خرسندیان

شکل ۱۲-۴ - کیوتران یک آشیانه (سه شهید از یک خانواده)

شکل ۱۳-۴

دانشجوی شهید هدایت اله طیب مهندسی کشاورزی، دانشگاه سن پترزبورگ (فلوریدای آمریکا)

اولین دانش آموز شهید استان ابوالقاسم علی پور

اولین معلم مبارز شهید استان کرامت الله ایزدپناه

شهید جواد هرمزپور

شهید امیر، همتعلی
حسن زاده (ارتش)

شهید منصور جمشیدی

شهید عبدالحسین
ولی پور (یاسوج)

شهید نورالله یزدانپناه
(لوداب)

شهید گودرز نجفی
(دنا)

شهید محمدحسین غیب پور
(دهدشت)

شهید جهان نصیری (گچساران)

شهید فریبرز بناهی (دهدشت)

شهید عنایت الله بازگیر
(دهدشت)

شهید خدامراد مرادی (چرام)

شهید سجاد احمدی (گچساران)

شهید امیر علیزاده (چرام)

شکل ۱۴-۴- بعضی از سرداران (فرماندهان هشت سال دفاع مقدس استان)

شکل ۱۵-۴- مرحوم حسین پناهی

نمونه‌ای از مشاهیر استان

الف) مرحوم حسین پناهی: یکی از هنرمندان برجسته کشوری و دارای تحصیلات حوزوی در مدرسه آیت الله گلپایگانی قم بود. وی تهیه کننده، کارگردان، فیلمنامه نویس، شاعر و نویسنده مشهوری بود.

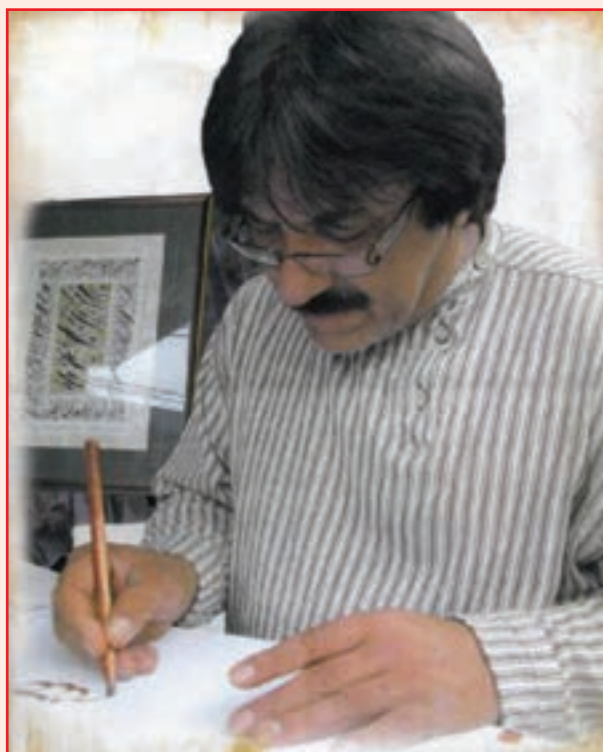
آثار هنری وی، عبارت‌اند از: من و نازی، دو مرغابی در مه، خروس‌ها و ساعت‌ها چیزی شبیه زندگی، دل شیر، بی بی یون، پیامبران بی کتاب، گوش بزرگ دیوار، یک گل بهار، گل‌دان‌ها و آفتاب، ماجرای دونالدو و مادرش، خواب‌گردها، آسانسور، به سبک آمریکایی‌ها، یحیی و گلابتون.

بازیگری در فیلم‌ها و سریال‌های سایه خیال، مزد ناتمام، آرزوی بزرگ، بی بی یون، مهاجران، در مسیر تند باد، چاووش، راز کوچک، هی جو، و سریال‌های رعنا، گرگ‌ها، آینه خیال، محله بهداشت، امام علی (ع) و ... از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های هنری مرحوم پناهی است.

ب) مرحوم سید امرالله حسینی: اولین خوشنویس فارغ‌التحصیل ممتاز و همچنین فوق ممتاز در استان

– مؤسس انجمن خوشنویسان استان

– پرورش صدها خوشنویس در استان

شکل ۱۶-۴- مرحوم استاد سید امرالله حسینی

ج) آیت الله سید صدرالدین ملک حسینی معروف به أصدر ا : در سال ۱۲۵۹ هجری شمسی سید صدرالدین در خانواده ای روحانی و مورد اعتماد مردم، در روستای گوشه شاه قاسم (ع) متولد شد به دستور پدر بزرگوارش آیت الله سید حبیب الله ملک حسینی شاه قاسمی (ره) در شیراز به تحصیل علوم اسلامی، فقه و اصول مشغول شد. در اواخر تحصیل از محضر فقیه بزرگ آیت الله العظمی شیخ علی ابی وردی (ره) که از شاگردان بسیار ممتاز آیت الله العظمی آخوند ملا کاظم خراسانی (ره) صاحب کفایه بود، تلمذ نمود و از درس خارج آن فقیه بهره مند گردید.

سید صدرالدین بعد از رحلت پدر، به منطقه مراجعت کرد و مسئولیت امور شرعی آن مناطق را به عهده گرفت و در مقام ارشاد و هدایت مردم و بیان مسائل دینی، فعالیت های شایانی نمود. وی همواره مورد احترام و تکریم مردم در هر زمان بود تا در سوم دی ماه ۱۳۴۸ هجری شمسی به رحمت ایزدی پیوست.

شخصیت های مذهبی و روحانی

الف) مرحوم آقا میرعلی صفدر تقوی : در سال ۱۲۹۴-۱۲۹۳ در کهگیلویه متولد شد. پس از فوت پدرش (میرمحمد جعفر) مدتی در حوزه های علمی کازرون و شیراز به تحصیل علم پرداخت. سپس عازم نجف شد. ایشان در مدت تحصیل در حوزه علمی نجف با فقهای مشهوری همچون مرحوم آیت الله العظمی سید محمد کاظم یزدی صاحب عروة الوثقی و مرحوم آیت الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی صاحب وسیله النجات مراد و مکاتبات داشته است که از مقام علمی ایشان حکایت می کند. بعد از بازگشت به کهگیلویه، مقام ممتاز علمی و تقوای وی باعث شد اعتماد عمومی مردم را به دست آورد. از وی سروده هایی با مضامین دینی و سیاسی به جا مانده است. وی سرانجام در ۱۵ صفر ۱۳۵۷ ه.ق مطابق با ۲۷ فروردین ۱۳۱۷ در سن ۶۳ سالگی در شهر سوق به رحمت خدا پیوست.

شکل ۱۷-۴- مرحوم آقا میرعلی صفدر تقوی

ب) آیت الله سید کرامت الله ملک حسینی : در سال ۱۳۰۳ هجری شمسی در روستای «گوشه شاه قاسم» نزدیک شهر یاسوج دیده به جهان گشود. وی پس از تحصیلات ابتدایی به شیراز رفت و بعد از پایان دوره متوسطه وارد حوزه علمی شیراز شد. وی از محضر اساتید بزرگی چون ملا احمد دارابی و میرزا عبدالکریم یزدی بهره برد. سپس در سال ۱۳۲۵ هجری شمسی به حوزه علمی قم مهاجرت نمود و ۱۶ سال از محضر آیات عظام بروجردی، خوانساری، حجت کوهکمری، داماد و امام خمینی رضوان الله علیهم استفاده کافی برد و همواره مورد تقدیر و ستایش اساتیدش قرار گرفت. معظم له حدود ۵۰ سال در شیراز به تدریس علوم حوزوی و تربیت طلاب و فعالیت های اجتماعی مشغول بود. از اوایل انقلاب اسلامی تا زمان فوتش عضو مجلس خبرگان رهبری و نماینده ولی فقیه در استان کهگیلویه و بویراحمد بود و در تاریخ ۱۳۹۱/۸/۱۲ به رحمت ایزدی پیوست.

فصل پنجم

توانمندی‌های استان کهگیلویه و بویر احمد

درس ۱۲ قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری

برخورداری استان ما از جاذبه‌های توریستی چشمگیر در سطح ملی، منطقه‌ای و گاه جهانی جای هیچ گونه تردیدی در توجه به بخش گردشگری به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه استان بر جای نمی‌گذارد. وجود چشم‌اندازهای طبیعی زیبا، رودها، تالاب‌ها، چشمه‌سارهای فراوان، آبشارها، جنگل‌های سرسبز و مراتع غنی گیاهان دارویی با ارزش، طبیعت زیبا و سرسبز (در فصل بهار و تابستان) اماکن مذهبی، شکارگاه‌ها (مناطق حفاظتی)، غارهای طبیعی، آیین‌ها و موسیقی‌های اصیل لری، آداب و رسوم، الگوهای معیشتی، اعتقادات مذهبی، روستاهای پلکانی (توریسم روستایی) مراکز صنایع دستی و محلی، کوه‌نوردی، جاذبه‌های تاریخی و باستانی می‌تواند به جاذبه‌های گردشگری این استان بیفزاید.

توانمندی و جاذبه‌های گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد به دو گروه جاذبه‌های گردشگری فرهنگی، تاریخی و جاذبه‌های طبیعی دسته‌بندی می‌شوند.

۱- توانمندی‌ها و جاذبه‌های گردشگری فرهنگی و تاریخی استان

الف) بقاع متبرکه

۱- یکی از افتخارات ارزشمند شیعه در استان ما و شهرستان گچساران، وجود بقعه متبرکه بی‌بی حکیمه خاتون (س) دختر امام موسی کاظم (ع) و خواهر امام رضا (ع) است. این بقعه منور، در فاصله ۹۵ کیلومتری جنوب غربی گچساران واقع شده است. از دیرباز به دلیل قداست و اعتبار، این بانوی گرامی نه تنها مورد توجه مردم منطقه بوده است، بلکه از جنوب و سایر نقاط کشور و کشورهای همسایه حاشیه خلیج فارس - به خصوص در فصل‌های بهار و زمستان - به زیارت این بانوی بزرگوار می‌آیند.

۲- امامزاده شاه قاسم (ع)، شاه مختار، شاه فرج الله، امامزاده عبدالله، شاه حسن، امامزاده عبدالله چیتاب، در اطراف شهر یاسوج و امامزاده بی بی خاتونین در بخش مارگون در مکان‌های زیبا و در میان باغ‌های سرسبز میوه واقع شده‌اند و در تمام فصول سال پذیرای گردشگران زیادی از استان‌های همجوارند.

۳- امامزاده پهلوان امیر ولی، امامزاده علی بی بی رشیده در شهرستان چرام و امامزاده عبدالله، امامزاده سید ناصرالدین محمد، آقا میر، امامزاده سید محمد (ع)، سید عبدالله شاغالب، شاه زاده عبدالله، امامزاده زین‌الدین عباس، شاهزاده یوسف، امامزاده سید محمود و میرسالار در شهرستان کهگیلویه از مکان‌های زیارتی استان محسوب می‌شوند.

۴- بارگاه امامزاده سید اسدالله (یدالله) و سید ابراهیم بهزاد بابا احمد در شهرستان بهمئی قرار دارند که از قابلیت‌های گردشگری زیارتی بسیار مهمی برخوردارند.

توانمندی های استان

شکل ۱-۵- امامزاده بی بی حکیمه خاتون (س)

شکل ۲-۵- امامزاده سید محمد

شکل ۳-۵- امامزاده شاه مختار

شکل ۴- ۵

۵- روستای توریستی کریک در ۱۵ کیلومتری جنوب غربی شهر سی سخت دارای طبیعت دل انگیزی است و معماری منازل مسکونی آن به صورت پلکانی می باشد. این روستا دارای سه امامزاده میر اسحاق محمد، معروف به شاه عسکر و امامزاده علی و امامزاده شاه نعمت الله می باشد. این روستا به علت قابلیت های تاریخی فرهنگی و چشم انداز طبیعی، مذهبی از روستاهای مهم گردشگری در سطح استان و کشور است. بارگاه امامزاده های مهم بی بی زهرا خاتون در دامنه های زیبای قتل دنا، امامزاده سید محمد در سی سخت و امامزاده محمود طیار سادات محمودی در شهرستان دنا قرار دارند.

۶- امامزاده سید محمد فخرالدین احمد از نوادگان امام سجاد، سید محمد، سید شمس الدین سلطان محمود و شاه زین علی از مکان های زیارتی شهرستان باشت محسوب می شوند.

ب) موزه ها

تنها موزه استان، موزه (گنجینه) میراث فرهنگی در شهر یاسوج است. این موزه از یک بخش باستان شناسی تشکیل شده که در آن حدود ۲۷۰ شیء تاریخی فرهنگی از دوره های مختلف به نمایش گذاشته شده است. این اشیاء عمدتاً در کاوش های باستان شناسی به دست آمده اند.

شکل ۵- ۵ - گنجینه یاسوج، ظرف سفالی - پیش از میلاد

شکل ۶-۵ - گنجینه یاسوج

شکل ۷-۵ - شیر سنگی

۲- جاذبه های طبیعی

کهگیلویه و بویراحمد سرزمین کوه های بلند و چشم اندازهای زیباست. سیاحانی که به ایران آمده اند و از میان جاذبه های طبیعی استان گذشته اند، هر یک به نحوی به توصیف آنها پرداخته اند: کوه نوردان در مجموع این استان را جایگاه کوه های سر به فلک کشیده زیبا، پر رمز و راز و آرامش بخش می یابند که به دور از آلودگی های شهرهای بزرگ انسان را با طبیعت و با درون خویش آشتی می دهد و در آرامش عمیق فرو می برد.

۱- رودها: عبارتند از: رود مارون با عبور از مناطق کوهستانی و سرسبز با چشم انداز زیبا، بخش لوداب، منطقه دشمن زیاری، چاروسا و طیبی را می پیماید، گذارهای (محل گذر) این رود، در مناطق کهگیلویه، تراب، ایدانک و کلحک برای قایقرانی بسیار مناسب اند.

رود بشار و رودهای فارتق، جوکار، ماربر، خرسان، زهره و خیرآباد که از دامنه های کوه های استان سرازیر می شوند در دره ها و دشت های استان مناظر زیبای طبیعت انسانی زیادی ایجاد می کنند و استان را از توانمندی و گردشگری خاصی برخوردار می کنند.

۲- غارها: از جمله جاذبه های گردشگری در استان، وجود غارهایی چون غار کوه خامین در گچساران، غار خفاش در تنگ تکاب در شهرستان چرام، غار شاه حوالی روستای شاه بهرام در منطقه پيچاب در شهرستان باشت، غار یخی، غار دوفیری، و غار

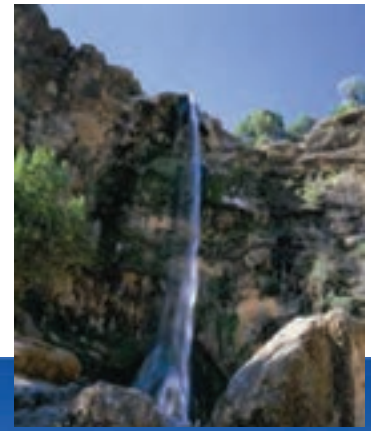
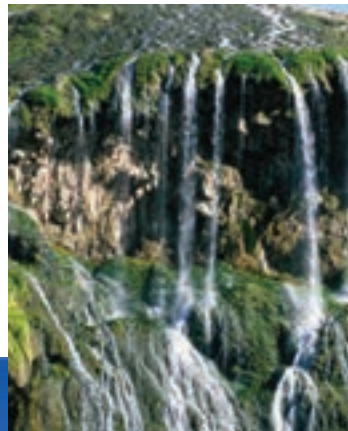

نول در مناطق حفاظت شده دنا است. اشکفت‌ها و غارهایی چون اشکفت داودی، اشکفت سیاه، غار کبوتر، غار پیرزن و... در دیگر مناطق استان به چشم می‌خورند.

۳- آبشارها: آبشارهای معروف استان عبارت‌اند از: آبشار یاسوج، آب نهر کاکان، آبشار شهنیز، آبشار تنگ تامرادی و آبشار بهرام بیگی در شهرستان بویراحمد، آبشار کمر دوغ و آبشار خیمه و کوه دیوک در کهگیلویه و آبشار مفید، آبشار منج و آبشار کوه گل، آبشار آب سپا (چاگل) در شهرستان دنا، آبشار طسوج در چرام، آبشار شادگان در شهرستان باشت، آبشار رودبال، آبشار هرجون و آبشار کیوان لیشر در شهرستان گچساران.

شکل ۸-۵- غار، روستای ده شیخ در بخش پاتاوه

شکل ۹-۵- چشم اندازی از آبشارهای استان

۴- ناهمواری ها : مناطق کوهستانی استان، بارشته کوه های مرتفع، صخره های قابل کوه نوردی، بیلاق های خوش آب و هوا، مناظر طبیعی و قتل برف گیر، جاذبه گردشگری قابل توجهی دارند.

۳- جاذبه های انسانی

جاذبه هایی که توسط انسان ساخته شده اند عبارت اند از : جاذبه های باستانی، جاذبه های تاریخی، جاذبه های مذهبی، جاذبه های گردشگری اقامتی، جاذبه های طبیعی و علمی (اکوتوریسم علمی) جاذبه های ورزشی و تفریحی، جاذبه های درمانی و سلامت؛ جاذبه های تجاری و بازرگانی و ....

شکل ۱۰- ۵- جاذبه تاریخی استان

بیشتر بدانیم

شهرستان	جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های انسانی
بویراحمد	منطقه نمونه گردشگری سقاوه در مارگون؛ ماه پرویز، پارک جنگلی یاسوج، تنگ گنجه‌ای، تنگ مهران، بیشه زار مادوان، دشت مورپسه کاکان، چشمه چنار، تنگ سریز، چشمه آب نهر کاکان، سرگچینه بویراحمد، آبشار تنگ تا مردای، دریاچه مورزرد زیلابی، چشمه و آبشار شهینز، آبشار بهرام بیگی، دشت نرماب، دشت سرچنار، رودخانه بشار	تله کابین یاسوج (مطالعات به پایان رسیده) کمپینگ تنگ گنجه‌ای، شهرک سلامت یاسوج، هتل پنج ستاره یاسوج، بازارچه صنایع دستی یاسوج، بیست اسکی کاکان، پارک ساحلی بشار، کمپینگ پارک جنگلی، سد چیتاب
دنا	آبشار منج، منطقه حفاظت شده دنا (غربی شرقی) آب سپا، روستای توریستی کریک، کوخدان، بیاره، دریاچه کوه گل، چشمه میشی، تنگ برائی، گردنه بیژن، دشتک سی سخت، خاریدان سی سخت، غار نول، غار یخی، آبشار تنگ نمک، نول، رودخانه کبکیان و حاشیه آن، دره عباس آباد، روستای دارشاهی، اشکفت دهفیری، آبشار میمند، کوه دنا.	تله کابین سی سخت (مطالعات به پایان رسیده است) کمپینگ بندان سی سخت، هتل پنج ستاره سی سخت، شهر توریستی سی سخت، اردوگاه تفریحی کوه گل، پل تخت شاه نشین پاتاوه، مناطق ایلات عشایر، صنایع دستی، مجتمع بین راهی توتنده و گورستان لما
گچساران	منطقه نمونه گردشگری دیل، قلات گناوه، پادوک شالدون، منطقه دشت دیل، روستای مارین، آبشار کیوان لیستر، رودخانه خیرآباد، مارین، دیل و دشت دیل، زهره کوه خامی، روستای مارین، آبشار رودبال، آبشار هرچون	کمپینگ بی بی حکیمه، هتل پنج ستاره گچساران، بازارچه صنایع دستی، سد کوثر، گنبد لیستر، گنبد باباکلان، چهار طاقی خیرآباد، پل خیری و محمدخان، کوشک گدنگون، دژ سلیمان، راه باستانی گردنه الله اکبر، کاروان سراهای خان عوض، قلعه آرو، بنای تاریخی ملک ناس، بنادر شاهزاده اسماعیل، بوستان لاله، صنایع دستی عشایر گچساران.
کهگیلویه	منطقه نمونه گردشگری موگرمون در لنده، آبشار کمردوغ در چاروسا و دیشموک، آبشار طسوج، کوه خائیز، کوه نور (نیر)، دریاچه سد مارون و در تنگ تنکاب؛ آبشار خیمه پارک دشت مازه، لیراب، دلی دل افروز، کوه نور، کوه خائیز.	بازارچه صنایع دستی دهدشت، بلاد شاپور، حمام، آب انبار، کاروانسرا، مسجد جامع، مسجد مورک، بازار تجارت خانه، امامزاده پیر غاری، قلعه ضرغام آباد (بلی) قلعه رئیسی پل دختر، پل تمسیت، محوطه طولیان، قلعه سریری بافت تاریخی روستای چنگلوا، محوطه کمبوس بناری، دلی مهرگان، ترجمه کتیبه تنگ المون طسوج.
بهمنی	منطقه نمونه گردشگری برم الوان، تله کابین بهمنی، تنگ ملغی، پایان رسیده، منطقه رود تلخی، تنگ سروک، دریاچه برم الوان، تنگ ماغر، دیزک	قلعه نادر، قلعه های حکومتی، بافت تاریخی روستای کارند، اسنودان تنگ گبریل، سنگ نوشته‌ها، امامزاده بابا احمد (ع)، امامزاده سید اسدالله و سید ابراهیم، سیاه چادر (بهون) صنایع دستی عشایری.
چرام	چشمه بلقیس، رودرونه، دشت سرسبز و زیبای چرام	کمپینگ چشمه بلقیس، قلعه چرام، آسیاب‌های تل بابونه، قلعه تمبی، بافت روستای شیخ حسین، قلعه کره شهبازی، آثار روستای موگرم، گیته تنگ پیزال.
باشت	منطقه نمونه گردشگری شالدون، جلگه امیر شیخی، آبشار شادگان، اشکفت‌های خان احمد، دره شاه بهرام	دو گور دو پا، مجموعه پل‌های پریم، (برین) قلعه شامبرکان، بند انبارگاه (سد انبارگاه)

توانمندی های استان

شکل ۱۱-۵ - سرنجل کل یاسوج

شکل ۱۲-۵ - پیست اسکی کاکان

شکل ۱۳-۵ - روستاهای هدف گردشگری

مهم ترین مزیت‌های سرمایه گذاری در بخش گردشگری

- ۱- هم جواری با بزرگ‌ترین قطب‌های گردشگری کشور مانند اصفهان، فارس، خوزستان، بوشهر، چهارمحال و بختیاری و کریدور شمال به آب‌های خلیج فارس
  - ۲- برخورداری از منابع سرشار جذب گردشگری، شامل منابع طبیعی (چشمه‌ها، دریاچه‌ها، آبشارها، غارها، جنگل‌ها، رودخانه‌ها و ...)، آثار تاریخی (شهر قدیمی دهدشت، پل پاتاوه، پل پریم، مجموعه باستانی خیرآباد، گورستان لما و غیره) و منابع فرهنگی (آداب و رسوم کوچ و ...) صنایع دستی و ...
  - ۳- وجود داشتن چهار فصل در استان و تغییرات شرایط متنوع آب و هوایی
  - ۴- وجود رشته کوه دنا در شهر توریستی سی سخت در تابستان به عنوان بزرگ‌ترین جاذبه اکوتوریستی (طبیعت گردی) در جنوب کشور
  - ۵- اعطای معافیت‌های عوارض نوسازی، شهرداری، یارانه سوخت و ...
  - ۶- دادن ۸۰٪ یارانه به بخش گردشگری و تأسیسات گردشگری
  - ۷- پیگیری جهت فراهم کردن زمین از طریق ادارات مختلف و شهرداری‌ها
  - ۸- همکاری با بخش خصوصی جهت مطالعه مکان مناسب برای سرمایه گذاری در بخش گردشگری
- ### راهکارهای توسعه گردشگری در استان
- ۱- شناخت تغییر و ترکیب جمعیتی و آموزش نیروی انسانی ماهر با تجربه به‌طور مستمر و به روز
  - ۲- شناخت و تعریف فلسفه گردشگری برای جامعه
  - ۳- شناخت ظرفیت کاربری‌های فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی در نواحی گردشگری میزبان استان
  - ۴- احساس مسئولیت جدی در قبال توسعه پایدار به‌ویژه در بخش گردشگری
  - ۵- توجه به توریسم روستایی متناسب با شرایط محیطی
  - ۶- توسعه و احداث بزرگراه و دو خطه کردن آنها، توسعه و فعال کردن فرودگاه‌ها و احداث خطوط ریلی در استان
  - ۷- شناساندن جاذبه‌های گردشگری و تبلیغات مفید و مؤثر از راه‌های مختلف
  - ۸- تشویق و ترغیب مردم به ایجاد امنیت، بهداشت و سلامتی رعایت ادب و فرهنگ قوانین و مقررات
  - ۹- شناخت توان طبیعت گردی استان و سرمایه‌گذاری معنوی و مادی منطقی متناسب با حفاظت محیط
  - ۱۰- ایجاد تجهیزات و تأسیسات گردشگری در مناطق صنعتی و غیر صنعتی استان
  - ۱۱- ایجاد بوستان سلامت، بوستان‌های علمی، پژوهشی
  - ۱۲- ایجاد نمایشگاه (موزه) دائمی از ابزار و آلات مورد استفاده در آداب و رسوم سنتی و شیوه زندگی (قدیمی) روستایی و عشایری مردم استان.

توانمندی های استان

شکل ۱۴-۵ - چشمه بلیس جرام

درس ۱۳ توأمندی های اقتصادی استان

بخش کشاورزی در استان می تواند در تولید اشتغال و امنیت غذایی کشور نقش مهمی داشته باشد. استان کهگیلویه و بویراحمد در سال زراعی ۸۸-۱۳۸۷ حدود ۲۶۲۰۰۰ هکتار اراضی زراعی آبی و دیمی را به خود اختصاص داده است و سطح زیر کشت گندم آبی و دیم به ترتیب به ۲۵۱۱۰ و ۸۰۰۰ هکتار رسیده است. از نظر تولید حبوبات با ۵۹۶۲ تن دارای رتبه ۱۱ و از نظر تولید محصولات باغی این استان در زمینه تولید گردو در کشور رتبه دوم و از نظر تولید سیب درختی در رتبه نهم قرار دارد. این استان در تولید جو رتبه هشتم کشور را داراست.

شکل ۱۵-۵. بخشی از توأمندی های اقتصادی استان

زمینه های سرمایه گذاری

آب و خاک

مطالعه و اجرای سدهای خاکی و بندهای انحرافی در سطح استان : مطالعه ۴۰ مورد سد خاکی و بند انحرافی، احداث

۲۰ مورد سد خاکی و بند انحرافی تا سال ۱۳۸۸.

پروژه های مطالعاتی پیشنهادی تأمین آب در سال ۱۳۸۸

عنوان پروژه های مطالعاتی پیشنهادی تأمین آب در سال ۱۳۸۸
 مطالعه تأمین آب اراضی آبدۀ گاه، شاه بهرام و شادگان
 مطالعه تأمین آب اراضی وحدت آباد، ده ناصر و دهوه و حاج قلندر
 مطالعه تأمین آب اراضی طسوج
 مطالعه تأمین آب اراضی دشت بن، له شاش، دشت آب لنده
 مطالعه تأمین آب اراضی بردیون
 مطالعه تأمین آب اراضی برم سبز
 مطالعه تأمین آب اراضی چیتاب و نقاره خانه
 مطالعه تأمین آب اراضی آبگرمک و آب زالو و تمنک و ده برائی

جدول ۱-۵- پروژه های در حال اجرای آب و خاک

محل اجرا	عنوان پروژه
دهدشت	تأمین آب اراضی آجم
گچساران	تأمین آب اراضی غورک
ياسوج	تأمین اراضی مختار
کهگیلویه	تأمین آب اراضی شمس آباد جرام
کهگیلویه	تأمین آب اراضی آبلش لنده
گچساران	تأمین آب اراضی چالموره و چاه تلخ

توانمندی سرمایه گذاری جنگل و مرتع و آبخیزداری

امکان سرمایه گذاری در زمینه آبخیزداری با توجه به حوزه های آبخیز موجود در استان و فرسایش خاک (متوسط فرسایش خاک در استان ۲۰ تن در هکتار در سال و مقدار رسوبات ورودی به حوزه سدها ۱۰ میلیون متر مکعب است)
 امکان سرمایه گذاری در زمینه صنایع فرآوری و بسته بندی محصولات اصلی و فرعی جنگل و مرتع
 امکان سرمایه گذاری در زمینه اطفای حریق با توجه به گستردگی سطح جنگل و مرتع، خشک سالی سال های اخیر، کمبود امکانات موجود برای اطفای حریق
 امکان سرمایه گذاری در زمینه بازاریابی، بازرسانی و صادرات فراورده های جنگلی و مرتعی
 توانمندی سرمایه گذاری در بخش زراعت
 امکان سرمایه گذاری در زمینه تبدیل اراضی دیم به آبی با توجه به دیم بودن حدود ۷۰ درصد از اراضی زراعی و آب فراوان

امکان سرمایه گذاری برای کارخانه بسته بندی برنج و حبوبات و سبزیجات و احداث کارخانه ماکارونی با توجه به کشت گندم دوروم در استان و استان های مجاور
ساماندهی فارغ التحصیلان بخش کشاورزی در قالب شرکت های خدمات مشاوره ای و فنی مهندسی به منظور افزایش تولید و بهره وری کشاورزی
امکان سرمایه گذاری بخش خصوصی در زمینه ایجاد سیلو با توجه به تولید گندم در استان و استان های مجاور که قطب تولید گندم هستند.

امکان سرمایه گذاری بخش خصوصی در زمینه تحقیقات دیم با توجه به دیم بودن حدود ۷۰ درصد از اراضی زراعی و امکان استفاده از قابلیت های ایستگاه تحقیقات دیم گچساران

امکان سرمایه گذاری در زمینه تهیه کمپوست با توجه به زباله های شهری و ضایعات کاه و کلش برنج و سایر گیاهان زراعی و باغی
توانمندی سرمایه گذاری در آبیاری پروری

امکان سرمایه گذاری در زمینه توسعه مزارع پرورش آبزیان به ویژه مجتمع های بزرگ پرورش آبزیان

امکان سرمایه گذاری در زمینه صنایع مرتبط با تهیه و توزیع خوراک

امکان سرمایه گذاری در زمینه ایجاد کلینیک و آزمایشگاه تشخیص و درمان بیماری های آبزیان

امکان سرمایه گذاری در زمینه فرآوری و بسته بندی آبزیان و تولیدات جنبی آن

امکان سرمایه گذاری در زمینه بازاریابی، بازرسانی و صادرات ماهی

قابلیت ها

موقعیت جغرافیایی و ارتباطی مناسب بین منطقه ای در مرکز و جنوب کشور

برخورداری از جاذبه های طبیعی گردشگری

برخورداری از ظرفیت های غنی منابع نفت و گاز

برخورداری از آب و هوای متنوع، جنگل ها و مراتع غنی

امکان توسعه فعالیت های دامپروری، باغداری، پرورش ماهی و صنایع تبدیلی، تکمیلی و جانبی کشاورزی

منابع غنی آب و بارندگی سالانه مناسب و امکان تبدیل زمین های دیم به آبی

قابلیت توسعه اراضی تا ۴۰۰ هزار هکتار

تنوع فوق العاده (پتانسیل های) گیاهان دارویی در استان

از مجموع ۸۰۰ گونه گیاهی دارویی شناخته شده در کشور استان کهگیلویه و بویراحمد دارای بیش از ۴۰۰ گونه دارویی است

که معادل ۴۰٪ کل گونه های دارویی اروپاست. بر این اساس استان یکی از غنی ترین نقاط جهان از نظر وفور گیاهان دارویی است و

بنابراین بهره گیری از این غنای زیستی می تواند کمک قابل توجهی به رونق اقتصادی و اجتماعی منطقه و کشور نماید. بنابراین فلور

استان را می توان یکی از منابع عظیم داروخیز ایران و جهان نامید. استان ما دارای گنجینه ای عظیم از ثروت زیست شناختی است که

توانمندی‌های استان

هیچ قیمتی برای آن متصور نیست. در واقع گیاهان استان یک منبع عظیم و بالقوه از ثروت‌های مادی به شکل دارو، ترکیبات شیمیایی، غذا و سایر مایحتاج مادی و غیر مادی است که هنوز به کار گرفته نشده است. وجود ۶۳٪ از گونه‌های گیاهان دارویی در کمتر از ۱٪ خاک ایران (استان کهگیلویه و بویراحمد) نشانگر آمار امیدوارکننده‌ای از این سرزمین زرخیز است که علاوه بر برخورداری از طلای سیاه (نفت) و گاز از نظر تولید طلای سبز نیز ظرفیت فراوانی دارد.

شکل ۱۶-۵- توانمندی‌های حوزه آبخیزداری استان در مهار آب

ظرفیت‌های تنوع زیستی گیاهی استان

استان کوچک ولی با شگفتی‌های فراوان کهگیلویه و بویراحمد از یکسو در برگیرنده دشت‌های گرم و سوزان جنوب و از سوی دیگر ناهموارترین چهره زمین با اقلیم سرد در شمال خود است.

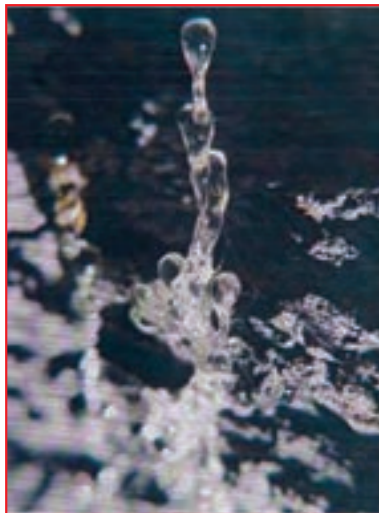
آنغوزه

سریش تماشایی

باریجه

صمغ بنه، پسته و حشی

گل عسل، هوه جویه (رنگ تولید شده توسط ریشه)

گل عسل، هوه جویه (گل)

شکل ۱۷-۵- چند نمونه از گیاهان دارویی و صنعتی استان

توانمندی های استان

برخی از مهم ترین گیاهان دارویی استان عبارت از :

۱- آویشن	۲- شیرین بیان	۳- خاک شیر	۴- مریم نخودی	۵- پونه
۶- مریم گلی	۷- درمنه	۸- بومادران	۹- علف چای	۱۰- آنغوزه
۱۱- مورد	۱۲- جاشیر خوراکی	۱۳- چویل	۱۴- ارس	

جاشیر خوراکی

بیلهر

جاشیر

درمنه (آویشن مه)

شکل ۱۸-۵ - چند نمونه از گیاهان دارویی و صنعتی استان

صنعت آبرزی پروری (ماهگیری) استان

با سپری شدن قرن بیستم و در آستانه هزاره سوم، توسعه آبرزی پروری با توجه به افزایش جمعیت جهان و معضل تغذیه و بهداشت غذا، به ویژه پروتئین در جیره غذایی انسان ها و جایگزین کردن گوشت سفید به جای گوشت قرمز اهمیت و نمود بیشتری پیدا کرده است.

بخش عمده درآمد روستاییان و عشایر که درصد بالایی از جمعیت استان را تشکیل می‌دهند از طریق فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری تأمین می‌گردد، که به مرور زمان به علت افزایش جمعیت، فرسایش خاک و از بین رفتن جنگل‌ها درآمد خانوارها نیز کاهش یافته است. در جای جای استان، رودخانه‌ها، نهرها، چاه‌ها و قنات‌هایی وجود دارند که ظرفیت و جایگاه مناسبی در زمینه آبی‌پروری ایجاد کرده‌اند. در کنار این رودخانه‌ها و منابع آبی زمین‌های درجه ۳ و ۴ به میزان قابل توجهی وجود دارد که بهره‌برداری از آنها در بخش زراعت و دامپروری توجیه اقتصادی ندارد، در حالی که می‌توان با رفع محدودیت‌ها و ترویج فرهنگ مصرف آبیان زمینه را برای توسعه فعالیت‌های آبی‌پروری در منابع آبی بسیار مستعد استان به خصوص پرورش ماهیان سرد آبی، گرم آبی، و همچنین میگوی آب شیرین فراهم کرد. در این زمینه شیلات استان اقدام به رها سازی شاه میگو در برم مور زرد زیلایی و میگوی آب شیرین در تنگ تامرادی بویراحمد و امام زاده جعفر گچساران نموده است که امید می‌رود در آینده شاهد رشد مطلوبی در زمینه پرورش این آبی‌باشیم. توجه به آبی‌پروری موجب افزایش سطح درآمد خانوارهای روستایی، جلوگیری از مهاجرت به شهرها و اشتغال کاذب می‌گردد.

شکل ۱۹-۵ - مزرعه پرورش ماهی قزل آلا

راه‌ها در استان

بدون تردید یکی از زیربنایی‌ترین سرمایه‌گذاری‌ها در هر کشور، توسعه شبکه حمل و نقل زمینی و احداث راه‌های ارتباطی جدید است. استان کهگیلویه و بویراحمد با میانگین ارتفاع ۲۰۰۰ متر از سطح دریا و گسترش دامنه‌های زاگرس و ارتفاعات فراوان در استان، ارتباطات زمینی را با مشکل روبه‌رو کرده است. با توجه به ظرفیت‌های طبیعی، اقلیمی و انسانی در حوزه‌های مختلف در استان و با تکمیل مسیرهای ارتباطی استان در داخل و خارج انتظار می‌رود که توسعه روزافزون استان در حوزه اقتصادی، گردشگری و غیره در آینده فراهم آید، وجود فرودگاه فعال در مرکز استان (یاسوج) و شهرستان گچساران، ایجاد خط راه‌آهن در آینده و همجواری با کشورهای حوزه خلیج فارس سیمای اقتصادی استان رونق می‌گیرد.

محورهای توسعه راه‌های استان

- ۱- محور یاسوج - شیراز
- ۲- محور یاسوج - اصفهان

شکل ۲۰-۵- راه‌های ارتباطی استان

- ۳- محور دهدشت - پاتاوه - شهرضا - اصفهان
- ۴- محور گچساران - بهبهان - اهواز
- ۵- محور گچساران - دیلم و گناوه
- ۶- محور دهدشت - اهواز
- ۷- محور یاسوج - گچساران
- ۸- محور یاسوج - یزد

شکل ۲۱- ۵- نقشه راه‌های استان

صنعت و معدن

امروزه فعالیت‌های صنعتی یکی از فعالیت‌های عمده انسان است و تقریباً حدود $\frac{1}{3}$ از کل فعالیت‌های اقتصادی بشر را تشکیل می‌دهد. صنعت و معدن احتیاجات ضروری میلیاردها انسان را از نظر خوراک، پوشاک و مسکن برطرف می‌سازد. فعالیت‌های صنعتی عمدتاً در نقاطی شکل می‌گیرند که در آنها جمعیت بیشتر و مهارت‌های انسانی متنوع‌تر باشد.

شکل ۲۲- ۵

- شهرک های صنعتی استان : تا سال ۱۳۸۸ از ۱۰ شهرک صنعتی مصوب در استان، تعداد ۵ شهرک در حال بهره برداری می باشد که عبارت اند از :
- ۱- شهرک صنعتی شماره ۱ یاسوج
  - ۲- شهرک صنعتی گچساران
  - ۳- شهرک صنعتی شماره ۲ یاسوج
  - ۴- شهرک صنعتی شماره ۳ یاسوج
  - ۵- شهرک صنعتی دهدشت

منابع و معادن استان

منابع نفت و گاز استان : قدیمی ترین میدان نفتی منطقه، میدان نفتی گچساران است که در سال ۱۳۱۹، استخراج نفت از آن آغاز شده است. این میدان نفتی بعد از میدان آسماری اهواز بزرگ ترین میدان نفتی ایران است. سایر میدان های نفتی استان نیز دارای اهمیت زیادی اند. درآمد سرانه استان با احتساب بخش نفت و گاز در بین استان های کشور مقام اول، ولی بدون احتساب این بخش در حد متوسط کشور می باشد.

میدان نفتی مهم دیگر این منطقه، میدان نفتی بی بی حکیمه است. در مجموع میزان کل تولید منابع نفتی استان حدود ۲۵٪ از کل تولیدات نفتی کشور را تشکیل می دهد. میدان های نفتی کوچک دیگری مانند سر میدان، سولابدر، کلور کریم، سیامکان، خیرآباد، گرنگان، بینک، چلنگر و گل خاری نیز وجود دارند که همگی در شهرستان گچساران واقع شده اند. در منطقه کهگیلویه و بویراحمد نیز میدان نفتی دشت آهو (کلاسترها)، ماهور شاهی، کارند و دو قلعه (پارسی ها) در غرب منطقه بهمنی وجود دارد.

در محدوده جغرافیایی استان میدان های گازی چشم گیری دیده نشده است ولی گاز همراه با نفت در میدان های نفتی وجود دارد. در صورت بهره گیری از میادین نفتی می توان انتظار داشت که تأثیرات شگرفی در پیشرفت اقتصادی و اجتماعی منطقه و اشتغال زایی داشته باشد.

توانمندی های معادن استان : بهره برداری از معادن استان، همراه با دیگر مناطق کشور از سابقه ای طولانی برخوردار است و حتی با زندگی مردم ساکن در مناطق گوناگون استان درهم آمیخته است.

استان کهگیلویه و بویراحمد از نظر زمین شناسی دارای دو زون (Zone) ساختمانی است.

الف) زاگرس مرتفع : در قسمت شمال و شمال شرق و قسمت شمال غرب استان.

ب) زاگرس چین خورده : در سایر نواحی استان

قدیمی ترین واحدهای رسوبی استان نیز در زون زاگرس مرتفع قرار دارد. سازندهای واقع در این زون ظرفیت های معدنی مهمی

را دارا می‌باشد. به‌طور کلی با توجه به معادن کشف شده در منطقه، پیش‌بینی می‌شود معادن غنی در سطح گسترده‌ای در این استان موجود باشد که با اکتشاف و استخراج آنها، بستر مناسبی برای رشد بخش معدن و تأثیر آن بر اشتغال افراد، به وجود آید.

معدن بوکسیت

معدن سنگ آهک

معدن سولستین

پراکندگی معادن مهم استان

- معادن مس : در نزدیکی روستای خونگاه در شهرستان دنا در بال غربی کوه دنا با عیار متوسط ۳٪.
- معادن گوگرد : در ۵۴ کیلومتری جنوب شرقی دوگنبدان در مجاورت روستای نزاع علیا با عیار متوسط ۳۰٪.
- معدن بوکسیت : در دهستان سرفاریاب (عیار ۵۵٪) در شهرستان چرام
- معدن فسفات : در کوه لار ده بزرگ شهرستان گچساران و نیز در روستای جان خانی (قیام) در غرب لنده که بزرگ‌ترین ذخیره فسفات رسوبی کشور می‌باشد.
- معدن سلسستین : در بال غربی تاق‌دیس بنگستان (منطقه بهمی لیکک) در قبر قیصر، گودبن، دشت آهو و ترتاب است که عمده‌ترین معدن فلزی استان به شمار می‌رود.
- سنگ گچ : در سرگچینه واقع در جنوب شرقی یاسوج که در کارخانه سیمان دشتروم در شهرستان بویراحمد مورد استفاده قرار می‌گیرد و از دیگر معادن گچ استان می‌توان سنگ گچ شمس عرب گچساران و ... را نام برد.
- سنگ‌های تزئینی نما : سنگ تزئینی صالحان در ۴۶ کیلومتری شمال غربی یاسوج معدن سنگ انجیر سی سخت، معدن سنگ تزئینی ماغر در لیکک بهمی.
- نمک آبی : به سبب وجود سازندهای هرمز در شمال شرق یاسوج، کُهگول در شرق سی سخت و شمس عرب گچساران، این استان از ذخایر مناسب نمک برخوردار است. دولومیت و سیلیس در شمال غرب سی سخت یافت می‌شوند. علاوه بر این، معادن دیگری از جمله شن و ماسه، خاک رس و سنگ آهک در مناطق مختلف استان پراکنده‌اند.
- معادن گچ : در گستره‌ای وسیع از شهرستان‌های گچساران، کهگیلویه و بهمی قرار دارد.
- علاوه بر معادن بالا، معادن دیگری از جمله شن و ماسه، خاک رس، سنگ آهک و سنگ نما، مواد اولیه سیمان، سنگ‌های ساختمانی، لاشه و معادن نفت و گاز در مناطق مختلف استان پراکنده‌اند.

توانمندی‌های بخش صنعت و معدن استان

- ۱- دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی به دلیل مجاورت با استان‌های مهم و توسعه یافته صنعتی و نزدیکی به بنادر جنوب و مرکز و شمال کشور و پیش بینی مثبت وضعیت ترازیت استان در آینده.
- ۲- دسترسی آسان به انرژی با منبع هیدروکربنی، همچنین دسترسی به انرژی برق.
- ۳- توانمندی استان در بخش تولیدات صنایع دستی
- ۴- وجود ذخایر قابل توجه نفت و گاز و معادن متنوع و مهم
- ۵- وجود قابلیت پرورش ماهیان سردابی و صنایع تبدیل و بسته‌بندی آن و منابع آبی با کیفیت مطلوب.
- ۶- قابلیت ایجاد و توسعه صنایع تبدیل کشاورزی و غیره

جمع بندی بعضی از قابلیت‌های توسعه استان

الف) برخی از اصلی‌ترین قابلیت‌های محیط زیست

- ۱- تنوع اقلیمی و امکان تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی
- ۲- تنوع زیستی و وجود گونه‌های متنوع مرتعی و دارویی
- ۳- بارندگی سالانه مناسب و بهره‌مندی از منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی و امکان تولید انرژی برقی - آبی (بزرگ و کوچک)
- ۴- وجود منابع جنگلی با کاربرد در زمینه صنعتی و غذایی
- ۵- وجود جنگل‌های عظیم بلوط در مناطق سردسیری و کوهستانی
- ۶- وجود مراتع غنی در استان به لحاظ کیفیت و تنوع گونه‌های گیاهان
- ۷- وجود میادین بزرگ نفتی و گازی به نحوی که سالیانه حدود ۲۴٪ از صادرات نفتی کشور از این میادین صورت می‌گیرد.

- ۸- موقعیت مناسب جغرافیایی و ارتباطی مناسب بین منطقه‌ای در مرکز و جنوب کشور و همجواری با قطب‌های توسعه یافته کشور (اصفهان - شیراز - اهواز و عسلویه)
- ۹- برخورداری از جاذبه‌های طبیعی گردشگری و جاذبه‌های ناشی از شیوه زیست معیشتی عشایری و فرهنگی برای جذب گردشگری از کشورهای حاشیه خلیج فارس
- ۱۰- وجود منابع فراوان آب در مناطق سردسیر، معادن غنی گچ و سولفات و معادن عظیم زیر زمینی با کیفیت بیشتر.

ب) قابلیت‌های اجتماعی و فرهنگی

- ۱- وجود خرده فرهنگ‌های بکر و آماده پژوهش
- ۲- وجود نیروهای تحصیل کرده و محقق در امور فرهنگی
- ۳- وجود گرایش‌های اعتقادی در میان مردم
- ۴- وجود برخی از ظرفیت‌های قوی در زمینه امور ورزشی مانند هاکی، اسکی، کوه‌نوردی و غیره
- ۵- وجود جاذبه‌های میراث فرهنگی و احیای آنها
- ۶- وجود فولکلورهای غنی جهت احیای فرهنگ بومی
- ۷- اعتماد به نفس زیاد مردم

پ) قابلیت‌های اقتصادی

- ۱- قابلیت ایجاد صنایع مرتبط با منابع معدنی و کشاورزی و جنگلی در استان
- ۲- قابلیت توسعه فعالیت دامپروری
- ۳- قابلیت توسعه فعالیت‌های علوفه‌ای
- ۴- قابلیت توسعه صنایع نساجی و دستی و چرم سازی

توانمندی‌های استان

- ۵- قابلیت توسعه صنایع نفت، گاز، پتروشیمی، فراورده‌های مواد معدنی و صنایع تبدیلی، تکمیلی و جانبی، کشاورزی و دامی.
- ۶- استعداد استان برای کشت محصولات اساسی نظیر غلات، نباتات صنعتی و علوفه‌ای
- ۷- قابلیت منطقه برای تولید میوه (سیب و گردو و انگور و ...)
- ۸- قابلیت تلفیق بخش کشاورزی و دامی
- ۹- وجود زمین مناسب برای توسعه زنبورداری - گسترش توریسم روستایی - آبی پروری (ماهیان سرد آبی، گرم آبی و میگوی آب شیرین و شاه میگو)
- ۱۰- قابلیت افزایش سطح زیر کشت باغات و بهره‌مندی از چشمه‌های آب معدنی با کیفیت بالا
- ۱۱- قابلیت توسعه واحدهای نیمه صنعتی پرورش دام و طیور در فضاها.

فصل ششم

شکوفایی استان کهگیلویه و بویر احمد

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس ۱۴ ✨ دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

شما کار می‌کنید و سکوت، خیال نکنید ما برای خدا سکوت می‌کنیم، برای خدا بگویید، کار زیاد شده، این کارها را باید به مردم گفت که هی شیاطین نیابند و بگویند «کاری نشده» کاری انجام نگرفته.

حضرت امام خمینی(ره)

پیروزی انقلاب اسلامی دستاوردهای بسیاری در عرصه‌های مختلف کشور به همراه داشته است. استان ما نیز به عنوان عضوی از پیکر جغرافیای سرزمین کشور ایران اسلامی به نحو چشمگیری، مشمول مواهب و خدمات نظام اسلامی واقع گردید. هر شهروند کهگیلویه و بویراحمدی با مقایسهٔ زمان قبل و پس از انقلاب اسلامی به وضوح شاهد تحولات اساسی در توسعهٔ استان می‌شود.

شکل ۱-۶

شکل ۲-۶ - شهرستان دنا، روستای کریک

بیشتر بدانیم

بخشی از دستاوردهای ۳۱ ساله انقلاب اسلامی ایران در استان

پیروزی انقلاب اسلامی دستاوردهای بسیاری در عرصه‌های مختلف کشور به همراه داشته است که استان کهگیلویه و بویراحمد هم در زمینه‌های گوناگون از این پیشرفت‌ها و خدمات بهره برده است. هر شهروند کهگیلویه و بویراحمدی با مقایسه‌ای ساده بین وضع این استان در زمان قبل و پس از انقلاب اسلامی به وضوح شاهد تحولات اساسی در توسعه استان می‌شود.

بخشی از دستاوردهای نظام اسلامی

در بخش آموزش و پرورش، قبل از انقلاب در این استان ۱۸۱۷ کلاس درس وجود داشت اما بعد از انقلاب بیش از ۷ هزار کلاس درس دایر شده است. در حوزه ورزش و تربیت بدنی نیز، مکان‌های ورزشی، زمین چمن، سالن و استخر قبل از انقلاب در این استان فقط ۲ واحد بود که در طول انقلاب ۴۵ واحد ورزشی در استان ساخته شده است. قبل از انقلاب در این استان زمین ورزشی روستایی وجود نداشت اما اکنون ۳۹ زمین ورزشی روستایی در استان وجود دارد. در فاصله سال‌های ۱۳۶۴ و ۱۳۶۵ همه جاده‌های منتهی به یاسوج، خاکی و راه‌های درون استانی

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

بسیار نامناسب بود. طی سه دهه اخیر محورهای جدید و بزرگ ارتباطی یاسوج - سمیرم و یاسوج - سپیدان گشوده شد و در کنار آن محورهای یاسوج - اقلید، یاسوج - شیراز و پاناوه - دهدشت و خوزستان وارد مرحله نهایی شده است. تا قبل از انقلاب راه روستایی آسفالت در استان وجود نداشت اما اکنون برای ۲۲۵۵ روستا ۴۵۰۰ کیلومتر راه مناسب وجود دارد که ۱۶۰۰ کیلومتر آن آسفالت و بقیه شوسه و خاکی است و همه روستاهای دارای بیش از صد خانوار این استان نیز دارای راه آسفالت‌اند. در بخش صنایع استان، تنها کارخانه فعال تا قبل از انقلاب یک کارخانه قند بود اما اکنون بیش از صدها واحد صنعتی و اقتصادی کوچک و بزرگ در استان فعالیت می‌کنند.

ساخت دانشکده صنعت و معدن چرام در سال ۱۳۸۵ با ۹۲٪ پیشرفت، ساخت دانشکده نفت و گاز گچساران با ۲۰ میلیارد ریال اعتبار و ۹۲٪ پیشرفت، ساخت مجتمع سیمان سپوی دهدشت، طرح مجتمع سیمان مارگون بویراحمد و طرح ملی ساخت بیمارستان ۲۰۰ تخت خوابی بزرگمهر یاسوج از مهم‌ترین خدمات نظام اسلامی در استان است. راه اندازی کارخانه سیمان یاسوج، گچ گچساران، کارخانه سیمان آن جی ال گچساران، کارخانه تولیدات بهداشتی آرایشی سینره در یاسوج، کارخانه آرد گچساران، کارخانه لوله و پلی اتیلن پی وی سی، راه اندازی کارخانه پنجره‌های دوجداره، کارخانه ساخت دیوارهای پیش ساخته و کارخانه قطعات ماشین سازی صنایع وابسته به نفت از دیگر فعالیت‌های سازمان صنعت معدن در استان است.

همچنین ۱۴۲۷۵ طرح بنگاه‌های تولیدی زودبازده نیز در استان فعال است. تغییر شیوه کشاورزی در استان کهگیلویه و بویر احمد از سنتی به مکانیزه در بخش‌های کاشت، داشت و برداشت محصولات و اجرای طرح‌های آبیاری قطره‌ای و بارانی از دیگر زمینه‌های تحول استان در جهت رشد و توسعه و رونق بخش کشاورزی استان بوده است.

از مجموع ۱۷۰۰ روستای استان، ۹۸٪ آنها بعد از انقلاب از نعمت برق برخوردار شده‌اند. قبل از انقلاب شکوهمند اسلامی در این استان تنها سه روستا از گاز شهری برخوردار بود اما اکنون این تعداد به ۳۷۰ هزار مشترک گاز در کهگیلویه و بویراحمد رسیده است که علاوه بر گاز رسانی به همه شهرهای استان، به ۱۹۲ روستای استان هم گازرسانی شده است. در زمینه ارتباطات و مخابرات تعداد تلفن‌های ثابت موجود در استان ۱۷۳۵ شماره بود اما اکنون به ۱۳۷۷۶۵ شماره ثابت، ۱۸۶ دفتر آی‌سی‌تی روستایی، ۱۶۴ هزار و ۵۴۵ کیلومتر فیبر نوری و ۲۶۱ هزار و ۲۸۷ شماره تلفن همراه رسیده است و همه شهرهای استان و تعداد ۱۶۶۱ روستا هم به برکت انقلاب اسلامی تحت پوشش شبکه ارتباطات تلفنی قرار گرفته‌اند.

بر اساس سرشماری سال ۱۳۵۵، میزان باسوادی در کهگیلویه و بویراحمد ۲۵٪ جمعیت بود که این رقم در سال ۱۳۸۸ به ۹۳/۳٪ رسیده است. در زمینه آموزش عالی اکنون بیش از ۳۲ هزار دانشجو در دانشگاه‌های استان تحصیل می‌کنند. این در حالی است که قبل از انقلاب هیچ مرکز علمی یا دانشگاهی در استان نبود. قبل از انقلاب در

این استان هیچ سدی احداث نشده بود اما اکنون سدهای بزرگی مانند کوثر با افزون بر ۹۵۲ میلیارد تومان هزینه و سد شاه قاسم، سد تنگ تکاب و مطالعه احداث چند سد دیگر از جمله خدمات بعد از انقلاب اسلامی است. همه شهرهای استان زیر پوشش شبکه آب رسانی قرار گرفته اند و اکنون بیش از ۱۳۵۰ روستا در این استان از آب آشامیدنی سالم و بهداشتی برخوردارند، در حالی که تا قبل از انقلاب تعداد روستاهای برخوردار از این نعمت الهی سه روستا بود. قبل از انقلاب اسلامی خدمات رسانی به شهروندان بر عهده ۳ شهرداری بود اما اکنون ۱۶ شهرداری در حال عرضه خدمات اند.

ساخت فرودگاه یاسوج و راه اندازی سازمان هواشناسی استان از جمله خدمات بعد از انقلاب اسلامی در استان است. تعداد تخت های بیمارستانی استان به ۹۸۰ تخت می رسد که قبل از انقلاب ۲۵ تخت بیمارستان فعال بود. قبل از انقلاب در این استان یک بیمارستان با ۲۵ تا ۴۵ تخت وجود داشت اما اکنون در این استان ۴ بیمارستان وجود دارد و طرح پزشک خانواده نیز از سال ۱۳۸۴ برنامه ریزی و آغاز شده است.

قبل از انقلاب دو شعبه تأمین اجتماعی در استان فعالیت می کرد اما اکنون در استان ۱۳ شعبه، یک واحد کارگزاری، ۳ مرکز درمانی و ۳ واحد ستادی در حال فعالیت و خدمات رسانی اند. به طوری که تعداد بیمه شدگان و مستمری بگیران اصلی و فرعی زیر پوشش این سازمان از ۳۸۰۰ نفر قبل از انقلاب به ۲۶۰ هزار و ۹۸۷ نفر در پس از انقلاب افزایش یافته است.

درس ۱۵ چشم انداز آینده استان

چشم انداز چیست؟ بیانیه‌ای است که تصویری ایده‌آل (آرمانی) از آینده را ترسیم می‌کند. این تصویر به کلیه مسئولان و سازمان‌ها، نهادها و آحاد جامعه کمک می‌کند که اهداف و انتظارات آنها در جهت توسعه پایدار استان با هم هماهنگ شوند. یعنی چشم انداز مأموریت‌های استان مستلزم دور نگاه ملی و استانی است. بخشی از این سیما و این مأموریت‌ها بایستی با توجه به قابلیت‌های منطقه و مزیت‌های استان نسبت به سایر استان‌ها معین شود و بخشی دیگر در اسناد ملی جست‌وجو و تعیین شود. از این رو شایسته است ضمن توجه به قابلیت‌ها، تنگناهای ساختاری و گرایش‌های حاکم بر استان، از دیدگاه و نظرات استادان دانشگاه، کارشناسان، خبرگان جامعه و مدیران نیز بهره گرفته شود.

چشم انداز استان در آینده

۱- محیط زیست در چشم انداز توسعه استان: استانی بویا، با محیط زیست پایدار، عاری از منابع آلاینده، بهره‌مند از تنوع زیستی و تعادل رابطه انسان با طبیعت و همچنین برخوردار از مدیریت توانا در بهره‌برداری صحیح و منطقی از محیط زیست و منابع طبیعی.

۲- چشم انداز اجتماعی فرهنگی استان در آینده: استانی پایدار، مفتخر به هویت‌های فرهنگی و باورهای دینی، برخوردار از کرامت انسانی، روحیه جمعی و تسهیلات زندگی؛ متشکل از نهادهای اجتماعی آماده مشارکت و همکاری در مدیریت و ارتقای محیط زندگی.

۳- اقتصاد در چشم انداز آینده: استانی برخوردار از رشد و توسعه پایدار اقتصادی با تکیه بر افزایش بهره‌وری نیروی انسانی و فن‌آوری‌های نوین موفق در ایجاد نهادهای مناسب برای تأمین بستر لازم جهت جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به منظور دستیابی به شاخص نسبی برتر در دامپرووری، صنایع دستی، باغداری، صنایع دارویی، گردشگری، تولید انرژی، صنایع نفت و پتروشیمی و ورزش‌های زمستانی.

۴- خدمات زیر بنایی در چشم انداز استان: استانی با زیر ساخت‌های محکم، کارآمد، به روز، هدفمند و هماهنگ با تأکید بر توزیع بهینه و متوازن خدمات زیر بنایی در پهنه سرزمینی.

۵- چشم انداز ساختار فضایی استان: استانی با سازمان و ساختار فضایی با هویت، متعادل، متوازن متناسب با تأکید بر روابط متقابل، ملاحظات زیست محیطی و بهره‌برداری منطقی از منابع.

تقدیر و تشکر

گروه تألیف استان شناسی کهگیلویه و بویراحمد مراتب سپاس و قدردانی خود را از استادان محترم و همچنین همکاری‌ها و مساعدت صمیمانه نهادها و ارگان‌هایی که در تهیه و ارائه اطلاعات مورد نیاز مؤلفان را یاری نمودند، سپاسگزاری می‌کند.

با تشکر از مدیر کل محترم آموزش و پرورش استان (آقای حاج پرویز طاهری) و معاونت محترم پژوهش و برنامه‌ریزی و منابع انسانی (نعمت‌الله دارفرین)، معاونت محترم آموزش و پرورش متوسطه استان (سیدخسرو حسینی)، گروه بررسی محتوای آموزشی و پرورشی (حسینعلی فاتحی و علی قربان شاهچراغی)، رئیس گروه فناوری گروه‌های آموزشی استان، سرگروه‌های آموزشی درس جغرافیا شهرستان‌ها و مناطق استان / عشایر سیار به خصوص از جناب آقای علی مظفری و ادارات و سازمان‌های ذیل که در تهیه و ارسال اطلاعات با گروه مؤلفان همکاری داشته‌اند.

- ۱- استانداری استان کهگیلویه و بویراحمد
- ۲- اداره کل محترم آموزش و پرورش استان کهگیلویه و بویراحمد
- ۳- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان
- ۴- اداره کل منابع طبیعی استان
- ۵- اداره کل امور عشایری استان (معاونت تحقیقات - روابط عمومی)
- ۶- اداره کل هواشناسی استان کهگیلویه و بویراحمد
- ۷- اداره کل راه و ترابری استان

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

- ۸- سازمان آب منطقه‌ای استان
- ۹- شرکت آب و فاضلاب استان
- ۱۰- بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس
- ۱۱- کنگره شهدای سرداران استان
- ۱۲- سازمان جهاد کشاورزی
- ۱۳- سازمان مسکن و شهرسازی
- ۱۴- سازمان صنایع و معادن استان
- ۱۵- اداره کل شیلات استان
- ۱۶- سازمان حفاظت محیط زیست استان
- ۱۷- شرکت شهرک‌های صنعتی استان
- ۱۸- اداره کل ارشاد اسلامی استان
- ۱۹- اداره کل تربیت بدنی استان
- ۲۰- هیئت ورزش روستایی و عشایری استان
- ۲۱- بنیاد ایران شناسی استان
- ۲۲- عکاسان آقای سید محمد حسینی، حسن غفاری، حسن مقیمی، افشین بختیاری، حسن فتاحیان، اسحاق آقایی

منابع

- ۱- سالنامه آماری - (۱۳۸۸)، استانداری استان کهگیلویه و بویراحمد - انتشار آبان ۱۳۸۹.
- ۲- معاونت هماهنگی و برنامه‌ریزی سازمان برنامه و بودجه استان، مطالعات مقدماتی تدوین برنامه سوم توسعه اقتصادی استان - جلد اول الی ۳.
- ۳- گزارش اقتصادی، اجتماعی استان کهگیلویه و بویراحمد، (۱۳۸۶) استانداری استان کهگیلویه و بویراحمد، انتشارات پارسیان، یاسوج.
- ۴- سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۸۲) سند چشم‌انداز.
- ۵- ایجاد قطب تحقیقات گیاهان دارویی کشور در استان کهگیلویه و بویراحمد در سال (۱۳۸۴)، پژوهشکده گیاهان دارویی و اسانس دانشگاه یاسوج.
- ۶- توانمندی‌ها و فرصت‌های سرمایه‌گذاری استان کهگیلویه و بویراحمد، اردیبهشت ۱۳۸۸، استانداری، اتاق بازرگانی، صنایع و معادن یاسوج.
- ۷- فرصت‌ها و قابلیت‌های سرمایه‌گذاری، مهرماه ۱۳۸۹، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد چاپخانه آذین گچساران.
- ۸- سرزمین چهار فصل، ۱۳۸۲، ۱۳۸۵، ۱۳۸۸، راهنمای گردشگری استان، اداره کل میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد.
- ۹- زرقانی، همایون، ۱۳۸۸، ماهنامه سفر، سال هیجدهم، شماره ۱۸.
- ۱۰- سفر به قاب تماشا، سیری در پایتخت ایران زمین، یاسوج، شهرداری یاسوج (روابط عمومی).
- ۱۱- فصلنامه فرهنگی، پژوهشی، هنری، ۱۳۸۳، شورای پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۵ و ۱۶.
- ۱۲- نشریه ایران شناسان، ایرانگردی، جهانگردان، (گردش)، بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی، مؤسسه انتشارات و تبلیغات گام شماره ۳۷.

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب

این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۵۵/۳۶۳ - گروه دسی مربوطه و یا پیام نگار (Email)

talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دفترتالیف کتاب های دسی ابتدایی و متوسطه نظری